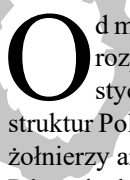

Jakub Grodzki

ORCID: 0000-0003-1330-1497

(Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Białymstoku/Uniwersytet w Białymstoku)

ARCHIWALIA
KOMENDY POWIATOWEJ
MILICJI OBYWATELSKIEJ
W BIELSKU PODLASKIM
Z LAT 1944–1946
W ZASOBIE ODDZIAŁOWEGO
ARCHIWUM INSTYTUTU PAMIĘCI
NARODOWEJ W BIAŁYMSTOKU

 Od momentu przekroczenia Bugu przez oddziały Armii Czerwonej latem 1944 r. rozpoczęła się sukcesywna instalacja polskojęzycznej administracji komunistycznej. Proces ten napotykał na opór ujawnionych w trakcie akcji „Burza” struktur Polskiego Państwa Podziemnego. Mimo to polskim komunistom przy pomocy żołnierzy armii sowieckiej udawało się przejmować kolejne ośrodki władz lokalnych. Równoległe do nich funkcjonowały sowieckie komendantury wojenne (na szczeblu miast i gmin). Miały to być struktury przejściowe, lecz często ich działalność się przedłużała. Dodatkowo istotną rolę w organizacji komunistycznej władzy w Polsce miały NKWD i Smiersz, natomiast ze strony polskiej nowy porządek był utrzymywany i ugruntowywany przez powołany w tym celu aparat bezpieczeństwa publicznego. W jego skład wchodziły urzędy bezpieczeństwa publicznego, jednostki Milicji Obywatelskiej, a od 1945 r. również Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Celem poniższego opracowania jest omówienie struktury i zawartości pozostałości aktowej Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Bielsku Podlaskim – w szczególności jej Referatu Śledczego i komórki polityczno-wychowawczej – w początkowym okresie jej funkcjonowania (1944–1946), zachowanej w Oddziałowym Archiwum IPN

w Białymstoku. Na tym tle przedstawiono także główne obszary aktywności komendy. Analiza materiałów KP umożliwiła prezentację całego spektrum prowadzonej przez nią działalności, w tym tej związanej z ochroną porządku publicznego oraz wykrywaniem przestępstw i wykroczeń. Wskazano również jednostki administracji publicznej, aparatu bezpieczeństwa publicznego i formacji wojskowych, z którymi Milicja Obywatelska współpracowała bądź pod wpływem których pozostawała.

Podstawą źródłową badań były meldunki, raporty, sprawozdania, zestawienia tabelaryczne, książki kontroli dochodzeń i telefonogramów, wytworzone przez KP MO w Bielsku Podlaskim, a przechowywane obecnie w IPN w Białymstoku¹.

Część z tych jednostek archiwalnych dotyczy sprawozdawczości. Dokumenty, które znajdują się w rzeczonyj grupie, były kierowane z KP MO w Bielsku Podlaskim do odpowiednich wydziałów KW MO w Białymstoku (sygnatury ze spisu IPN Bi 047). Materiały te znajdowały się w archiwum KW MO w Białymstoku, następnie po reformie struktur aparatu bezpieczeństwa publicznego w 1983 r. stały się częścią zasobu archiwalnego Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Białymstoku, a po jego rozwiązaniu w 1990 r. zostały przejęte przez Delegaturę Urzędu Ochrony Państwa w Białymstoku. Ostatnia z tych instytucji na podstawie art. 25 ust. 1 pkt 1 Ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o IPN-KŚZpNP przekazała wspomniane jednostki archiwalne do Oddziału IPN w Białymstoku.

Inny był los archiwaliów ze spisu IPN Bi 227. Od momentu ich wytworzenia do chwili przekazania do Oddziału IPN w Białymstoku znajdowały się one w zasobie archiwalnym formacji porządkowych w Bielsku Podlaskim (do 1983 r. w Komendzie Powiatowej MO, następnie do 1990 r. w Rejonowym Urzędzie Spraw Wewnętrznych, a po tym roku do momentu ich przekazania wchodziły w skład archiwum Komendy Powiatowej Policji).

¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku (dalej AIPN Bi), 047/4, t. 1–4, Meldunki, protokoły, raporty, sprawozdania KP MO w Bielsku Podlaskim, 1944 r.; AIPN Bi, 047/13, t. 1–12, Meldunki KP MO w Bielsku Podlaskim dotyczące wydarzeń z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1945 r.; AIPN Bi, 047/29, t. 1–12, Meldunki KP MO w Bielsku Podlaskim dotyczące wydarzeń z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1946 r.; AIPN Bi, 047/110, t. 1–8, 11–15, Raporty sytuacyjne KP MO w Bielsku Podlaskim z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1945 r.; AIPN Bi, 227/3–4, Raporty sytuacyjne KP MO w Bielsku Podlaskim i posterunków podległych, 1945 r.; AIPN Bi, 047/124/1–7, 9–13, Raporty sytuacyjne KP MO w Bielsku Podlaskim z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1946 r.; AIPN Bi, 227/6, t. 1–2, Meldunki, raporty sytuacyjne i wykazy, 1946 r.; AIPN Bi, 047/110, t. 9–10, 16–17, Sprawozdania z działalności referenta służby zewnętrznej KP MO Bielsk Podlaski, sierpień–listopad 1945 r.; AIPN Bi, 047/124, t. 8, Sprawozdania z działalności Referatu Służby Zewnętrznej KP MO Bielsk Podlaski, maj–czerwiec 1946 r.; AIPN Bi, 227/2, Dokumentacja Referatu Polityczno-Wychowawczego KP MO w Bielsku Podlaskim, 1945–1950; AIPN Bi, 227/5, Telefonogramy KP MO w Bielsku Podlaskim, 1946 r.; AIPN Bi, 227/7, Książka wyników służby KP MO w Bielsku Podlaskim, 1946 r.; AIPN Bi, 227/8, Wykaz spisanych protokołów karnych KP MO w Bielsku Podlaskim, 1946 r.; AIPN Bi, 227/10, Kontrola dochodzeń Referatu Służby Śledczej KP MO w Bielsku Podlaskim, 1946–1947. Kwerenda przeprowadzona w IPN w Białymstoku nie wykazała innego materiału archiwalnego niż wyżej wymieniony – z okresu i terenu będącego przedmiotem artykułu. Wyjątkiem są akta osobowe i rozkazy dzienne komendanta powiatowego MO w Bielsku Podlaskim dotyczące zagadnień personalnych (AIPN Bi, 047/705, t. 3, Rozkazy dzienne komendanta powiatowego MO w Bielsku Podlaskim dotyczące zagadnień personalnych, czerwiec–wrzesień 1945 r.; AIPN Bi, 047/724, t. 4, Odpisy rozkazów dziennych komendanta powiatowego MO w Bielsku Podlaskim dotyczących zagadnień personalnych, wrzesień–lipiec 1946 r.). Nie wszystkie akta osobowe milicjantów wówczas pracujących w tej formacji znajdują się obecnie w zasobie IPN w Białymstoku, dlatego autor artykułu zrezygnował z analizy tych jednostek archiwalnych. Problematyka ta zostanie opracowana w osobnych badaniach.

Ułatwieniem w badaniach struktur organizacyjnych, stanu osobowego i funkcjonowania Milicji Obywatelskiej na terenie powiatu Bielsk Podlaski w latach 1944–1945 jest dokument sporządzony w 1975 r. przez pracowników Wydziału „C” Komendy Wojewódzkiej MO w Białymstoku. Oprócz omówienia początków formowania jednostki o charakterze policyjnym w Bielsku Podlaskim dokument ten zawiera informacje odnoszące się do obsadzania i likwidowania w powyższym okresie posterunków gminnych. Autorzy opracowania zamieścili w nim dane dotyczące stanu osobowego MO. Jego osobne rozdziały traktują o organizacji i strukturze KP MO w Bielsku Podlaskim oraz o posterunkach MO działających na terenie powiatu Bielsk Podlaski. Na końcu został umieszczony wykaz funkcjonariuszy MO².

W przygotowaniu artykułu pomocne okazały się również publikacje naukowe dotyczące struktur Milicji Obywatelskiej³.

Ramy geograficzne pracy tworzy obszar funkcjonowania KP MO w Bielsku Podlaskim, czyli powojenny powiat bielski. Wprawdzie po zajęciu tych ziem przez Armię Czerwoną władze sowieckie uznały pakt Ribbentrop–Mołotow za obowiązujący i rozpoczęły organizację własnych struktur administracyjnych, to na mocy obustronnych ustaleń polsko-sowieckich z lipca 1944 r. i umowy z 16 sierpnia 1945 r. określono przebieg granicy między Polską i ZSRS. Główne prace delimitacyjne na odcinku wschodniej granicy powiatu bielskiego miały miejsce w drugiej połowie 1945 r. i prowadziła je piąta podkomisja Mieszanej Komisji Delimitacyjnej polsko-sowieckiej. Ostateczny kształt tej granicy określono 8 lipca 1950 r. – po stronie Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej znalazły się m.in. wsie z pogranicza powiatu bielskiego: Piaszczatka, Chlewiszcze, Dalbizna, Bobinka, Kazimierzowo, Opaka Mała, Alwus oraz wschodnia część wsi Tokary⁴.

Zgodnie z dekretem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 21 sierpnia 1944 r. przywrócono przedwojenny trójstopniowy podział administracyjny na

² Zob. AIPN Bi, 045/2058, t. 1, Stan organizacji Milicji Obywatelskiej na terenie powiatu Bielsk Podlaski w latach 1944–1945, 1975 r.

³ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957: geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004; *idem*, *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL*, Toruń 2003; *idem*, *Model Milicji Obywatelskiej realizowany w latach 1944–1990* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, t. 1, red. A. Szymaniak, W. Ciepiera, Poznań 2008, s. 27–49; Z. Jakubowski, *Milicja Obywatelska 1944–1948*, Warszawa 1988; M. Sywula, *Milicja Obywatelska w województwie gdańskim 1945–1949*, Gdańsk–Warszawa 2020; K. Filip, *Milicja Obywatelska w Sopocie w latach 1945–1949*, Gdańsk 2011; *idem*, *Powstanie i początki działalności Milicji Obywatelskiej w powiecie starogardzkim*, „Rydwan” 2012, nr 7, s. 248–283; M. Żak, *Powstanie i początki działalności Milicji Obywatelskiej na Dolnym Śląsku w 1945 roku (w świetle dokumentacji Komendy Wojewódzkiej MO we Wrocławiu)*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2016, nr 2, s. 129–143; M. Płótek, *Pierwsze lata funkcjonowania Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Nidzicy* [w:] 225 lat policji w Polsce. *Geneza i ewolucja policji*, red. P. Majer, M. Seroka, Olsztyn 2017, s. 265–281; W. Charczuk, *Dokumentacja UBP, MO, KBW, WP w latach 1944–1954 jako przykład sowietyzacji biurokracji* [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 2, red. A. Górak, D. Magiera, Lublin–Siedlce 2009, s. 333–358; P. Krystians, *Organizowanie Milicji Obywatelskiej na ziemi lubuskiej (marzec–lipiec 1945 r.)*, „In Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką” 2011, t. 5, s. 139–157; J. Grodzki, *Zabezpieczenie socjalizmu – KP MO w Bielsku Podlaskim w latach 1944–1945* [w:] *Juchnowieckie szeptki o historii*, t. 3, red. J. Dobrzyński, Juchnowiec Kościelny 2018, s. 179–200; T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej w Szupsku i powiecie szupskim w latach 1945–1954*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2009, nr 1, s. 41–76.

⁴ P. Eberhardt, *Formowanie się polskiej granicy wschodniej po II wojnie światowej*, „Dzieje Najnowsze” 2018, t. 50, nr 2, s. 88–100; T. Dziki, *Podziały administracyjne Polski w latach 1944–1998. Z badań nad ustrojem ziem polskich w XIX i XX w.*, „Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość” 2013, t. 10, s. 435.

województwa, powiaty i gminy (w tym miasta na prawach gmin)⁵. Powiat bielski był częścią województwa białostockiego. Według spisu sumarycznego z 1946 r. zamieszkiwało go 198 470 osób. W powiecie bielskim prawa miejskie posiadały: Bielsk Podlaski (6203 mieszkańców), Siemiatycze (4106 mieszkańców), Ciechanowiec (3388 mieszkańców), Brańsk (2542 mieszkańców), Drohiczyn (1634 mieszkańców) i Kleszczele (1436 mieszkańców). W jego skład wchodziły gminy wiejskie: Białowieża, Bielsk, Boćki, Brańsk, Ciechanowiec, Drohiczyn, Grodzisk, Hajnówka, Kleszczele, Klukowicze, Mielnik, Milejczyce, Narew, Narewka, Orla, Siemiatycze, Wyszki⁶. Powiat bielski w porównaniu do kształtu z okresu przed wybuchem II wojny światowej został powiększony o część dawnego powiatu brzeskiego. W latach 1944–1946 nie nastąpiły żadne zmiany dotyczące struktury tego obszaru administracyjnego.

Powiat bielski w latach 1944–1946*

* Ramką oznaczono siedziby gmin.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Archiwum Map Wojskowego Instytutu Geograficznego. Mapa Polski, 1945, <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=1763955> (dostęp 1 VI 2021 r.).

Jego specyfiką było wyraźne rozgraniczenie na część zachodnią (do której należy zaliczyć Wyszki, Brańsk, Boćki, Ciechanowiec, Grodzisk, Siemiatycze, Drohiczyn, Mielnik) i wschodnią (Narew, Narewka, Łosinka, Hajnówka, Białowieża, Orla, Kleszczele,

⁵ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 21 VIII 1944 r. o trybie powołania władz administracji ogólnej I i II instancji (DzU 1944, nr 2, poz. 8).

⁶ *Powszechny sumaryczny spis ludności z dn. 14 II 1946 r.*, red. S. Szulc, Warszawa 1947, s. 9, 35.

Klukowicze). Tereny na zachód od Bielska Podlaskiego w większości zamieszkiwała ludność polska wyznania katolickiego, w części byli to członkowie przedwojennego Stronnictwa Narodowego, a także przodkowie dawnej szlachty zaściankowej. Stąd też rekrutowało się więcej osób do formacji narodowyzwoleńczych. Osoby te chętniej niż ich sąsiedzi z przeciwnej strony powiatu wspierały podziemie niepodległościowe i były negatywnie ustosunkowane do nowej władzy. Inaczej było na wschodzie powiatu, gdzie żył duży odsetek mniejszości białoruskiej i ukraińskiej, a także osób określających się jako „tutejsi”. Różnili się oni od swoich sąsiadów wyznaniem (byli wiernymi Kościoła prawosławnego) oraz nastawieniem do rządów komunistycznych. Część z nich jeszcze przed wojną należała do partii komunistycznej, a w jej trakcie była w szeregach partyzantki sowieckiej.

Zaproponowany w tytule okres chronologiczny to z jednej strony wzmożona działalność Armii Czerwonej i jej komendantur wojskowych (1944–1945) na terenie podległym KP MO w Bielsku Podlaskim, z drugiej zaś czas, w którym członkowie podziemia niepodległościowego jeszcze z dużym natężeniem przeciwstawiali się aparatowi bezpieczeństwa publicznego (m.in. na przełomie 1945 i 1946 r. grupy te opanowywały posterunki MO, rozbrajały je, wykonywały wyroki w imieniu państwa polskiego). Od połowy 1946 r. siły aparatu komunistycznego zyskały jednak przewagę. Prowadziły one akcje skierowane przeciwko strukturom PSL i formacjom narodowyzwoleńczym. Górna granica chronologiczna to okres początków tworzenia omawianej jednostki milicji. Analiza źródeł pozwoliła uzyskać odpowiedź na pytanie, w jaki sposób w tym newralgicznym momencie działała MO. W styczniu 1947 r. odbyły się wybory parlamentarne, natomiast w następnym miesiącu rozpoczął obrady Sejm Ustawodawczy, który już na początku swojej działalności uchwalił ustawę o amnestii skierowaną do żołnierzy i członków polskiego podziemia antykomunistycznego. Te wydarzenia zmieniły wcześniejsze realia pracy tytułowej komendy powiatowej.

Główne akty prawne normujące organizację i działalność Milicji Obywatelskiej w latach 1944–1945

Jednostki Milicji Obywatelskiej działały nieoficjalnie już od końca lipca 1944 r. W tym czasie rozpoczęły się próby formalnego jej powołania. Przede wszystkim podjęto starania o wprowadzenie w życie przepisów dekretów z 27 lipca 1944 r. – o powołaniu Milicji Obywatelskiej oraz z 15 sierpnia 1944 r. – o rozwiązaniu Policji Państwowej. Pierwszy z nich został jednak wycofany z publikacji, w związku z czym zaczął obowiązywać wyłącznie drugi akt prawny, co skutkowało oficjalnym brakiem nowej formacji przy równoczesnym istnieniu struktur zajmujących się ochroną porządku publicznego⁷.

Prawnie Milicję Obywatelską ustanowiono dopiero dekretem z 7 października 1944 r. Zawierał on 9 artykułów. Według jego treści wspomniana formacja podlegała kierownikowi Resortu Bezpieczeństwa Publicznego. Do zakresu działania MO należało: ochrona bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego; dochodzenie i ściganie przestępstw;

⁷ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 27 VII 1944 r. o ustanowieniu Milicji Obywatelskiej (DzU 1944, nr 2, poz. 7) – wycofany z publikacji; Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 VIII 1944 r. o rozwiązaniu Policji Państwowej (tzw. granatowej policji) (DzU 1944, nr 2, poz. 6); Z. Jakubowski, *Milicja Obywatelska...*, s. 43–47; T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej...*, s. 43–44.

wykonywanie zaleceń władz administracyjnych, sądów i prokuratury w zakresie prawem przewidzianym. Społeczną kontrolę nad milicją miały sprawować rady narodowe za pośrednictwem prezydiów bądź powołanych komisji⁸.

O charakterze i kształcie tej formacji w omawianym okresie decydowały także instrukcje, rozporządzenia, rozkazy, regulaminy, zarządzenia, okólniki wydawane przez kierownika RBP, komendanta głównego MO i komendantów komend wojewódzkich MO⁹. Do ważniejszych z tego typu dokumentów należy zaliczyć Tymczasową instrukcję służby zewnętrznej, w której podkreślono, że MO była zobligowana do wykonywania zaleceń władz administracyjnych, w tym do kontrolowania ich respektowania przez obywateli. Szczególnie odnosiło się to do przeciwdziałania przestępczości i nadmierne- mu spożywaniu napojów alkoholowych, nadzoru nad handlem artykułami żywnościowymi, przepisami dotyczącymi ograniczeń w sprzedaży czy zgodnością z ustalonymi urzędowo miarami, wagami i cenami, zwalczania pobierania wygórowanych cen za towary, tajnego gorzelnictwa, kontroli sanitarnej oraz wykonywania przez obywateli obowiązkowych świadczeń wojennych¹⁰.

Równie istotnymi dokumentami, które wpłynęły na organizację i pracę MO w badanym okresie, były: Rozkaz nr 14 Komendanta Głównego MO z dnia 21 października 1944 r. (na mocy którego utworzono – od szczebla posterunku gminnego MO do Komendy Głównej MO włącznie – stanowiska zastępców komendantów MO do spraw polityczno-wychowawczych), Rozkaz nr 7 Kierownika Resortu Bezpieczeństwa Publicznego z dnia 28 grudnia 1944 r. (zatwierdził do użytku służbowego statut oficerów polityczno-wychowawczych MO), Instrukcja organizacji służby śledczej z 1946 r. oraz z tego samego roku Instrukcja operacyjna.

Organizacja Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Bielsku Podlaskim 1944–1946

Dwudziestego siódmego lipca 1944 r. oddziały Armii Czerwonej przejęły kontrolę nad Białymstokiem (w tym samym dniu utworzono w nim Komendę Wojewódzką MO). Sześć dni później uczyniły to na całym obszarze przedwojennego powiatu bielskiego, co umożliwiło ulokowanie w Bielsku Podlaskim Komendy Powiatowej MO. We wzmocnienie bielskiej milicji zaangażował się szef Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku por. Faustyn Grzybowski, który oddelegował podległych sobie funkcjonariuszy do jej organizacji. Wsparcia kadrowego powstającej jednostce

⁸ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 30; Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 7 X 1944 r. o Milicji Obywatelskiej (DzU 1944, nr 7, poz. 33). W przypadku KP MO w Bielsku Podlaskim od momentu formalnego powstania komendy do czasu powołania formacji aktem normatywnym minęły 44 dni (od 14 sierpnia do 7 października).

⁹ Przykładowe archiwalia tego typu to: AIPN Bi, 047/725, t. 4, Rozkaz nr 76 w przedmiocie współpracy organów Bezpieczeństwa Publicznego z Ochroną Skarbową, grudzień 1945 r., s. 20; *ibidem*, Okólnik nr 1 Komendanta Wojewódzkiego MO w Białymstoku z dnia 13 VIII 1946 r. w sprawie udziału funkcjonariuszy MO w akcji gaszenia pożarów, s. 6–7; *ibidem*, Zarządzenie nr 2 Komendanta Wojewódzkiego Milicji Obywatelskiej z dnia 30 IX 1946 r. w sprawie zwalczania tajnego gorzelnictwa, s. 10; *ibidem*, Zarządzenie nr 4 Komendanta Wojewódzkiego Milicji Obywatelskiej z dnia 19 X 1946 r. dotyczące postępowania karno-administracyjnego (upomnienia, doraźny nakaz karny, doniesienia), s. 11–12; AIPN Bi, 047/421, Tymczasowa instrukcja dla Milicji Obywatelskiej dotycząca roli i zakresu działania MO przy ściganiu przestępstw skarbowych, 7 V 1946 r., s. 130–153.

¹⁰ AIPN Bi, 047/421, Tymczasowa instrukcja służby zewnętrznej, 19 IV 1945 r., s. 6–39.

udzieliła również KW MO w Białymstoku, skąd 14 sierpnia 1944 r. przybyło do Bielska kilku pracowników. Tę datę w następnych latach oficjalnie uznano za początek działalności KP MO w Bielsku Podlaskim¹¹.

Tabela nr 1. Wykaz komendantów powiatowych MO w Bielsku Podlaskim od sierpnia 1944 r. do czerwca 1947 r.

Stopień, imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
sierż. pchor. Wacław Prolejkó	od sierpnia 1944 r. do grudnia 1944 r.
ppor. Piotr Bartuś	od grudnia 1944 r. do kwietnia 1945 r.
por. Grzegorz Danieluk	od kwietnia 1945 r. do sierpnia 1946 r.
ppor. Lucjan Brzosko	od sierpnia 1946 r. do listopada 1946 r.
chor. Józef Rychtelski	od listopada 1946 r. do czerwca 1947 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: AIPN Bi, 045/2058, t. 1, Stan organizacji Milicji Obywatelskiej na terenie powiatu Bielsk Podlaski w latach 1944–1945, 1975 r., k. 14; AIPN Bi, 047/820, t. 3, Sprawozdania z działalności i rozmieszczenia podziemia w powiecie Bielsk Podlaski, 1946 r., k. 4, 7, 20–21; AIPN Bi, 227/18, Sprawozdanie dekadowe komendanta powiatowego MO w Bielsku Podlaskim, 1947 r., k. 111.

Pracami KP kierował komendant powiatowy. Szczegółowy zakres jego obowiązków został określony w Rozkazie nr 184 Komendanta Głównego MO z dnia 16 sierpnia 1946 r. Był on odpowiedzialny za całokształt służby milicyjnej na terenie powiatu, w tym m.in. za zwalczanie przestępczości i „bandytyzmu”, organizację komendy powiatowej i właściwe funkcjonowanie poszczególnych referatów komendy oraz terminową i zgodną ze stanem faktycznym sprawozdawczość. W szczególności miał reagować w przypadku pogorszenia się stanu bezpieczeństwa, ataku na jakąkolwiek jednostkę MO, napadów rabunkowych, nielegalnych zgromadzeń, nieopanowania akcji antypaństwowych, braków w zaopatrzeniu i wadliwej gospodarki, niedbałego wykonywania służby, powtarzających się wypadków niezdiscyplinowania¹².

Pomocą dla komendanta był zastępca komendanta powiatowego ds. polityczno-wychowawczych. Do jego zadań należała przede wszystkim indoktrynacja polityczna funkcjonariuszy. W tym celu organizował i rozwijał komórkę PPR w komendzie, prowadził szkolenia milicjantów, a tym samym wpływał (przynajmniej w teorii) na utrzymywanie ich pozytywnego nastawienia do ZSRS i socjalizmu w Polsce. Udzielał

¹¹ AIPN Bi, 045/2058, t. 1, Stan organizacji Milicji Obywatelskiej na terenie powiatu Bielsk Podlaski w latach 1944–1945, 1975 r., k. 4; T. Danilecki, M. Zwolski, *Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Bielsku Podlaskim (1944–1956)*, Białystok 2008, s. 21–22.

¹² *Rozkaz nr 184 Komendanta Głównego MO z dnia 16 VIII 1946 r. w sprawie ustalania zasad odpowiedzialności za stan bezpieczeństwa oraz pracę jednostek MO w terenie* [w:] P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie...*, s. 329–331.

komendantowi pomocy również podczas wykonywania zadań operacyjnych oraz obowiązków administracyjno-gospodarczych w zarządzanej jednostce¹³.

Zespół Referatu Polityczno-Wychowawczego w KP MO w Bielsku Podlaskim tworzyli – oprócz wspomnianego zastępcy komendanta powiatowego – jeden lub dwóch inspektorów oraz zastępcy komendantów ds. polityczno-wychowawczych poszczególnych posterunków omawianej formacji¹⁴.

Organizacja aparatu polityczno-wychowawczego w MO wciąż jeszcze budzi pewne kontrowersje. Według Tomasza Pączka w słupskiej komendzie powiatowej MO nie funkcjonował Referat Polityczno-Wychowawczy. Autor uważa, że taka jednostka organizacyjna była przewidziana wyłącznie dla Komendy Głównej MO w Warszawie oraz komend wojewódzkich, w których zostały zorganizowane wydziały polityczno-wychowawcze, natomiast w komendach powiatowych zadania aparatu polityczno-wychowawczego miały być koordynowane bezpośrednio przez zastępcę komendanta powiatowego ds. polityczno-wychowawczych¹⁵. Z kolei Zenon Jakubowski stwierdził, że w komendach powiatowych i miejskich MO działały osobne referaty polityczno-wychowawcze¹⁶.

Ze źródeł dotyczących KP MO w Bielsku Podlaskim wynika, że działalność pionu polityczno-wychowawczego koordynowana była bezpośrednio przez zastępcę komendanta powiatowego ds. polityczno-wychowawczych. W pierwszej połowie 1945 r. obowiązki nałożone na ten pion wykonywał zastępca, który kontrolował i wyznaczał zadania zastępcom komendantów posterunków ds. polityczno-wychowawczych. W drugiej połowie tego roku miał on do pomocy wspomnianych inspektorów pracujących na etacie KP MO w Bielsku Podlaskim. W tym czasie w sprawozdaniach kierowanych do Wydziału Polityczno-Wychowawczego KW MO w Białymstoku na określenie grupy złożonej z zastępcy komendanta powiatowego i inspektorów polityczno-wychowawczych używano wymiennie terminów: „wydział”, „referat”, „sekcja”¹⁷.

Komendom powiatowym podlegały istniejące na jej terenie posterunki, którymi kierowali komendanci posterunków. W każdym posterunku pracował także jego zastępca ds. polityczno-wychowawczych. Na obszarze działalności KP MO w Bielsku Podlaskim utworzono posterunek miejski w Bielsku Podlaskim, a także posterunki w siedzibach gmin powiatu bielskiego: Białowieży, Boćkach, Brańsku, Ciechanowcu, Drohiczyń, Grodzisku, Hajnówce, Kleszczelach, Klukowiczach, Mielniku, Milejczycach, Narewce, Narwi, Orli, Siemiatyczach i Wyszkach¹⁸. Były one formowane w różnym czasie. Część z nich była rozbrajana przez podziemie niepodległościowe – niekiedy nawet kilkukrotnie. W listopadzie 1944 r. komenda powiatowa najprawdopodobniej nadzorowała posterunki w Boćkach, Kleszczelach, Siemiatyczach, Topczewie (gmina Wyski), Narwi, Brańsku, Hajnówce, Ciechanowcu oraz w Bielsku Podlaskim. Pierwszego stycznia 1945 r. KP MO w Bielsku Podlaskim miała pod swoim zwierzchnictwem

¹³ T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej...*, s. 58.

¹⁴ Szczegółowe wykazy osób zatrudnionych w aparacie polityczno-wychowawczym KP MO w Bielsku Podlaskim znajdują się w: AIPN Bi, 227/2, Dokumentacja Referatu Polityczno-Wychowawczego KP MO w Bielsku Podlaskim, 1945 r., s. 90–93, 101, 103, 107.

¹⁵ T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej...*, s. 57.

¹⁶ Z. Jakubowski, *Milicja Obywatelska...*, s. 222.

¹⁷ AIPN Bi, 227/2, Dokumentacja Referatu Polityczno-Wychowawczego KP MO w Bielsku Podlaskim, 1945 r., s. 16, 20, 66, 90.

¹⁸ Zanim ulokowano posterunek MO w Wyszkach (siedzibie gminy), to wcześniej struktury milicyjne powołano w Topczewie (wsi leżącej 6 km od Wyszek).

17 posterunków w miejscowościach: Bielsk Podlaski, Boćki, Milejczyce, Siemiatycze, Mielnik, Klukowicze, Ciechanowiec, Brańsk, Drohiczyn, Wyszki, Orla, Białowieża, Hajnówka, Narew, Narewka, Grodzisk i Kleszczele. W pierwszej dekadzie lipca 1945 r. w wyniku działania organizacji niepodległościowych obsadzone pozostały jedynie posterunki w Hajnówce, Orli, Siemiatyczach, Kleszczelach i Bielsku Podlaskim¹⁹.

Struktura organizacyjna KP MO w Bielsku Podlaskim kształtowała się stopniowo. Od sierpnia 1944 r. pracował komendant powiatowy i jego zastępca ds. polityczno-wychowawczych, funkcjonował Referat Gospodarczy i pluton operacyjny. Od tego czasu byli też zatrudnieni referenci służby śledczej i zewnętrznej. Referat Śledczy rozpoczął działalność wraz z zatrudnieniem jego kierownika w marcu 1945 r. W następnym miesiącu powstał Referat Personalny. W czerwcu tego roku młodszego referenta służby zewnętrznej st. sierż. Józefa Matyszewskiego mianowano kierownikiem Referatu Służby Zewnętrznej i odąd prowadzona przez niego komórka była określana „referatem”. W sierpniu 1945 r. zatrudniono do wsparcia administracyjnego w komendzie pomoc biurową, natomiast w następnym miesiącu pierwszą maszynistkę. W strukturze KP MO w Bielsku Podlaskim wykrystalizowała się wówczas Kancelaria Ogólna. Komórka organizacyjna określana jako „Referat Polityczno-Wychowawczy” ukształtowała się w listopadzie 1945 r., kiedy w komendzie zatrudniono dwóch instruktorów ds. polityczno-wychowawczych²⁰. W czerwcu 1946 r. na terenie powiatu bielskiego oddziały ORMO zorganizowane były w mieście Bielsk Podlaski i ośmiu gminach: Bielsk Podlaski, Wyszki, Narew, Narewka, Hajnówka, Białowieża, Orla i Klukowicze. Do końca roku w innych gminach nie powołano nowych komórek. W grudniu 1946 r. na obszarze powiatu bielskiego pracowało 684 funkcjonariuszy ORMO (dla porównania w styczniu 1947 r. stan osobowy KP MO w Bielsku Podlaskim wynosił 204 pracowników)²¹.

Większość zachowanych w IPN w Białymstoku materiałów archiwalnych dotyczy pracy Referatu Śledczego, który sprawował funkcję kontrolną i nadzorczą, a jego funkcjonariusze prowadzili trudniejsze sprawy (od 17 września 1946 r. ich pracę określała szczegółowa instrukcja ogniw śledczych MO)²².

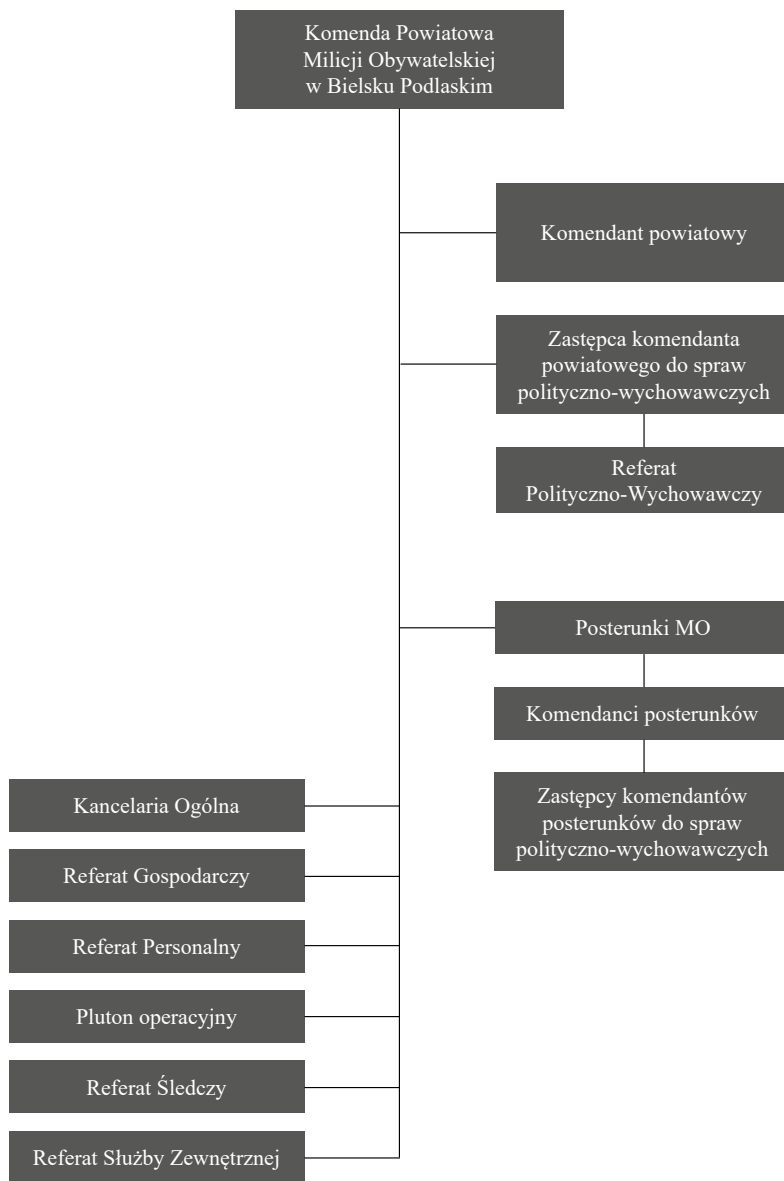
¹⁹ AIPN Bi, 045/2058, t. 1, Stan organizacji Milicji Obywatelskiej na terenie powiatu Bielsk Podlaski w latach 1944–1945, 1975 r., k. 1, 3; AIPN Bi, 047/110, t. 7, Raport sytuacyjny Referatu Śledczego KP MO w Bielsku Podlaskim za okres od 1 do 10 VII 1945 r., 10 VII 1945 r., s. 2.

²⁰ AIPN Bi, 045/2058, t. 1, Stan organizacji Milicji Obywatelskiej na terenie powiatu Bielsk Podlaski w latach 1944–1945, 1975 r., k. 8, 14–17. Na początku kształtowania się struktury organizacyjnej MO na szczeblu powiatowym nie były ujednoczone nazwy poszczególnych pionów. Wymienne używano określeń wydział, sekcja, brygada, służba, referat. Wynikało to przede wszystkim z braku konkretnych wytycznych. Część komend powiatowych realizowała zapisy niewprowadzonego w życie projektu zarządzenia z dnia 11 IX 1944 r. o Służbie Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, w którym pionów komend powiatowych nazwano referatami, a komend wojewódzkich – wydziałami. Innym czynnikiem decydującym o różnym określaniu konkretnych struktur w komendach powiatowych MO była obecność w nich wielu byłych żołnierzy, którzy przynosili nazewnictwo wojskowe na obszar działalności MO. Por. T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej...*, s. 56.

²¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Delegatura w Olsztynie (dalej AIPN Ol), 106/225, M. Kotelczuk, „Współdziałanie Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej z organami bezpieczeństwa i porządku publicznego w walce o utrwalenie władzy ludowej w byłym powiecie Bielsk Podlaski w latach 1946–1949” (praca dyplomowa, Wyższa Szkoła Oficerska w Szczytnie), luty 1981 r., s. 19–21; AIPN Bi, 227/18, Sprawozdanie dekadowe komendanta powiatowego MO w Bielsku Podlaskim, styczeń 1947 r., k. 2.

²² Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (dalej AIPN Po), 083/558, t. 1, Tymczasowa instrukcja o organizacji ogniw śledczych w Milicji Obywatelskiej, 17 IX 1946 r., k. 188–209.

Schemat organizacyjny KP MO w Bielsku Podlaskim (stan na grudzień 1945 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: AIPN Bi, 045/2058, t. 1, Stan organizacji Milicji Obywatelskiej na terenie powiatu Bielsk Podlaski w latach 1944–1945, 1975 r., k. 8, 14–17.

Archiwalia KP MO w Bielsku Podlaskim w 1944 r.

Mimo że swoją działalność KP MO w Bielsku Podlaskim nieoficjalnie rozpoczęła już na przełomie lipca i sierpnia 1944 r., to jej spuściznę dokumentacyjną z tego roku tworzą tylko cztery niezbyt obszerne jednostki archiwalne traktujące o sytuacji, zda-

rzeniach i popełnionych przestępstwach na terenie pracy powyższej formacji w okresie od października do końca wspomnianego roku²³.

W październiku komendant powiatowy MO sporządził raport skierowany do KW MO w Białymstoku, w którym zamieścił informacje o zatrzymaniu komendanta posterunku w Ciechanowcu przez funkcjonariuszy PUBP w Bielsku Podlaskim, aresztowaniu trzech milicjantów przez komendanta Komendantury Wojennej w Klukowiczach i organizacji przez niego nowej załogi posterunku MO w tejże miejscowości, a także przekazał doniesienia o antypolskich nastrojach panujących wśród ludności gminy, której wspomniana wieś była siedzibą²⁴.

Do powyższego raportu dołączono meldunki dwóch funkcjonariuszy z przytoczonego posterunku, którzy zaświadczyli o negatywnej działalności komendanta wojskowego oraz zachowaniu i występkach żołnierzy Armii Czerwonej (okradali ludność cywilną, strzelali do przypadkowo napotkanych ludzi, także dzieci, i wszczynali awantury w stanie upojenia alkoholowego). Milicja wobec tych zdarzeń była bezsilna, gdyż rzeczono osoby nie uznawały polskiej władzy na tym terenie²⁵.

Meldunek sytuacyjny za okres 9–24 listopada 1944 r. zawiera trzy główne punkty: osoby zatrzymane, zabójstwa i pożary. W tym czasie zatrzymano czterech obywateli oskarżonych o napad na funkcjonariuszy MO z Siemiatycz oraz inne osoby za bliżej niesprecyzowane oszustwa, ukrywanie dezertów z Armii Czerwonej, posiadanie broni, niestawianie się do Rejonowej Komendy Uzuppełnień, współpracę z Niemcami, pijaństwo czy też spowodowane nim zakłócanie ciszy. Podejrzanych przekazywano PUBP w Bielsku Podlaskim lub prokuratorowi Sądu Okręgowego w Białymstoku bądź trzymano w areszcie powiatowym w Bielsku Podlaskim. Zabójstw stwierdzono pięć, przy czym w trzech przypadkach sprawcami byli żołnierze (w tym szofer) Armii Czerwonej²⁶. W tym miejscu należy wspomnieć, że w drugiej połowie 1944 r. – aż do rozpoczęcia ofensywy w styczniu 1945 r. – powiat bielski został zdominowany liczebnie przez Armię Czerwoną, a jej żołnierze dopuszczali się najróżniejszych przewinień. W Bielsku Podlaskim było lotnisko wojskowe, a w jego okolicy kwaterowała jednostka lotnicza i zmotoryzowany oddział piechoty²⁷.

²³ AIPN Bi, 047/4, t. 1, Raport komendanta KP MO w Bielsku Podlaskim, październik 1944 r., *passim*; *ibidem*, t. 2, Raport komendanta KP MO w Bielsku Podlaskim, listopad 1944 r., *passim*; dokumenty te por. z *Raportem komendanta powiatowego MO w Bielsku Podlaskim sier. pchor. Wacława Proleki do komendanta wojewódzkiego MO w Białymstoku dotyczącym m.in. zajścia w miejscowości Suchowolce, listopad 1944 r.* [w:] *Rok pierwszy. Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w województwie białostockim [sierpień 1944 – lipiec 1945]*, wstęp i red. nauk. B. Bojaryn-Kazberuk, J. Autuchiewicz, wybór i oprac. J. Autuchiewicz, B. Bojaryn-Kazberuk, J. Markiewicz, A. Mioduszewska, K. Olszyńska, J. Wasiluk, Warszawa–Białystok 2021, s. 129–130; AIPN Bi, 047/4, t. 3, Meldunki komendanta KP MO w Bielsku Podlaskim, grudzień 1944 r., *passim*; *ibidem*, t. 4, Meldunek sytuacyjny komendanta KP MO w Bielsku Podlaskim, grudzień 1944 r., *passim*.

²⁴ *Ibidem*, t. 1, Raport komendanta KP MO w Bielsku Podlaskim, 28 X 1944 r., s. 1.

²⁵ *Ibidem*, Meldunki funkcjonariuszy posterunku MO w Klukowiczach, październik 1944 r., s. 2–4.

²⁶ *Ibidem*, t. 2, Meldunek sytuacyjny komendanta KP MO w Bielsku Podlaskim, 24 XI 1944 r., k. 3.

²⁷ *Zarys działań podziemia niepodległościowego na terenie powiatu bielskiego w okresie od lipca 1944 do grudnia 1945 r.* (zmodyfikowany przedruk fragmentu książki K. Krajewskiego i T. Łabuszewskiego pt. *Białostocki Okręg AK–AKO [VII 1944–VIII 1945]*, Warszawa 1997) [w:] *Bielsk Podlaski. Studia i materiały do dziejów miasta*, red. Z. Romaniuk, Bielsk Podlaski 1999, s. 228. Por.: P. Krystians, *Organizowanie Milicji Obywatelskiej...*, s. 140; M. Żak, *Powstanie i początki działalności...*, s. 141; M. Płotek, *Pierwsze lata funkcjonowania...*, s. 274–275.

Meldunki KP MO w Bielsku Podlaskim w okresie 1944–1946

Meldunki, czyli krótkie informacje na piśmie o wystąpieniu przestępstw i szczególnych zdarzeń, były sporządzane przez funkcjonariuszy KP MO w Bielsku Podlaskim do KW MO w Białymstoku lub w pojedynczych przypadkach do PUBP w Bielsku Podlaskim. W 1944 r. podpisywane były przez komendanta powiatowego, w następnym roku – dodatkowo sygnowane przez jego zastępcę ds. spraw polityczno-wychowawczych. Od 1946 r. w większości były one pisane przez kierownika Referatu Służby Śledczej. Adresatem meldunków był głównie Wydział Śledczy KW MO w Białymstoku, ale również inne wydziały tej jednostki: Polityczno-Wychowawczy, Specjalny, Personalny. Zebrane przez pion śledczy komendy wojewódzkiej meldunki z terenu jego działalności były wykorzystywane do podejmowania konkretnych czynności służbowych, m.in. sporządzano z nich zbiorcze informacje, które przesyłano do wiadomości białostockich instytucji: prokuratora Sądu Okręgowego, prokuratora Wojska Polskiego (od początku 1946 r. wojskowego prokuratora rejonowego), Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Wydziału III Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego.

Meldunki zawierają dane odnoszące się do zbrodni, ciężkich przestępstw, zdarzeń, w rezultacie których doszło do nagłej utraty życia, oraz sytuacji szczególnych. Znajdują się w nich zarówno opisy wykroczeń funkcjonariuszy MO, jak i działalności oddziałów zbrojnych na terenie powiatu. Ostatnia kategoria informacji była najczęściej przekazywana do PUBP w Bielsku Podlaskim²⁸.

Zabójstwa, jakich dokonano w omawianym okresie, nastąpiły np. w wyniku strzelaniny, mordu politycznego, konfliktu osobistego, bójki, w samoobronie, z zemsty, na tle rabunkowym oraz w afekcie. W tej kategorii zdarzeń odnotowywano również samobójstwa²⁹. Do ciężkich przestępstw zaliczano usiłowania zabójstw, rabunki, napady, w wyniku których pobito poszkodowanego lub postrzelono, skutkiem czego było poniesienie przez niego ciężkich obrażeń ciała³⁰.

W meldunkach kierowanych do przełożonych na szczeblu wojewódzkim odnotowywano też przypadkowe zdarzenia ze skutkiem śmiertelnym, które zaszły w konsekwencji wypadku drogowego, podczas pracy, libacji alkoholowej, nieostrożnego obchodzenia się z bronią, od wybuchu miny, pocisku artyleryjskiego, granatu lub z powodu choroby. W niektórych z tych incydentów uczestniczyli byli funkcjonariusze MO³¹.

²⁸ AIPN Bi, 047/13, t. 1–12, Meldunki KP MO w Bielsku Podlaskim dotyczące wydarzeń z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1945 r.; AIPN Bi, 047/29, t. 1–12, Meldunki KP MO w Bielsku Podlaskim dotyczące wydarzeń z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1946 r.; AIPN Bi, 227/6, t. 1–2, Meldunki, raporty sytuacyjne i wykazy, 1946 r.

²⁹ Przykłady w źródłach odnoszące się do poszczególnych zdarzeń: zastrzelenie Józefa Rejki 21 V 1945 r., gdy wyrzwał przez okno podczas strzelaniny w pobliżu swego domu (AIPN Bi, 047/13, t. 5, k. 11); zamordowanie 14 V 1945 r. w Wyszkach przez uzbrojoną grupę dwóch członków PPR (*ibidem*, k. 10).

³⁰ Na przykład usiłowanie zabójstwa (AIPN Bi, 047/29, t. 12, s. 17), odniesienie ciężkich obrażeń w wyniku napadu (AIPN Bi, 047/13, t. 2, k. 4).

³¹ Nieszczęśliwymi wypadkami były: śmierć dziewięciorga dzieci w konsekwencji wybuchu pocisku artyleryjskiego, którym 15 IV 1945 r. bawiły się na polu (AIPN Bi, 047/13, t. 4, k. 8); śmiertelne potrącenie 27 IV 1945 r. czteroletniego dziecka przez pojazd Armii Czerwonej w Bielsku Podlaskim (*ibidem*).

Przykładem nieszczęśliwego zdarzenia ze skutkiem śmiertelnym był wypadek drogowy, w trakcie którego milicjant wypadł z samochodu. W pierwszym meldunku twierdzono, że funkcjonariuszowi w trakcie jazdy samochodem ciężarowym spadła czapka i w związku z tym zarządził on zatrzymanie wozu. Zanim to jednak nastąpiło milicjant miał wyskoczyć z samochodu i doznać ciężkich obrażeń skutkujących śmiercią. Dopiero w trakcie dalszego postępowania okazało się, że stał on na stopniu i w momencie mijania się samochodów, potrącił go drugi pojazd. Była to pewnego rodzaju prawidłowość, że pierwsze informacje podawane w meldunkach nie zawsze zgadzały się z następnymi doniesieniami³².

Zdarzały się też sytuacje, że milicjanci otwierali ogień do osób, które nie zatrzymały się na wezwanie funkcjonariusza lub podjęły ucieczkę po przyłapaniu ich na popełnianiu przestępstwa, i śmiertelnie je raniły³³. W niektórych przypadkach można mieć wątpliwość co do zasadności wybranych przez milicjantów środków i podejrzewać, że dochodziło do nadużyć³⁴. Z drugiej strony miały miejsce również ataki na posterunki MO, w trakcie których to milicjanci byli ofiarami zabójstw, napadów, uprowadzeń³⁵.

Następną grupę dokumentów tworzą meldunki o dezercji z szeregów MO. Powodem takiego zachowania funkcjonariuszy mógł być strach przed utratą zdrowia lub życia (akcje organizacji konspiracyjnych, ale również organów bezpieczeństwa publicznego), zmęczenie służbą, działalność prowadzona na rzecz podziemia niepodległościowego i obawa przed ujawnieniem współpracy z jego strukturami³⁶. Swoje odbicie w meldunkach znalazły również porażki funkcjonariuszy, zwłaszcza przypadki rozbrojenia posterunków czy też udane – mimo ochrony MO – napady na miejsca użyteczności publicznej. Po takich wydarzeniach przeprowadzano analizę popełnionych błędów, pociągano do odpowiedzialności dyscyplinarnej oskarżonych milicjantów i formułowano wnioski, które miały zapobiegać takim sytuacjom w przyszłości³⁷.

³² AIPN Bi, 047/29, t. 10, Meldunki KP MO w Bielsku Podlaskim dotyczące wydarzeń z terenu powiatu Bielsk Podlaski, październik 1946 r., s. 21, 25.

³³ Przykładowo 29 X 1946 r. milicjant zastrzelił z broni maszynowej uciekającego Konstantego Trofimowicza, podejrzanego o kradzież krowy i zastraszenie mieszkańców wsi Wilanowo (*ibidem*, s. 34); 26 IV 1945 r. został zastrzelony przez funkcjonariuszy posterunku MO w Boćkach Jan Bach, który podjął ucieczkę po tym, jak został przyłapany na produkcji samogonu (AIPN Bi, 047/13, t. 4, k. 8).

³⁴ Na przykład zastrzelenie 13 IX 1946 r. administratora majątku Strabla Czesława Tomaszewskiego przez funkcjonariuszy MO z Bielska Podlaskiego na stacji kolejowej Strabla. Sprawą zainteresowany był wojskowy podprokurator PKP przy Dyrekcji Okręgu Kolei Państwowych w Olsztynie (AIPN Bi, 047/29, t. 11, s. 33).

³⁵ Zob. Sprawozdanie z zabójstwa Eliasza Niczyporuka (funkcjonariusza KP MO w B[ielsku] P[odlaskim]) przez oficera WP por. Romualda Hejdę z jednostki wojskowej 65. pp w Białymstoku w dniu 25 XII 1946 r. (*ibidem*, t. 12); wiadomości o napadach grup zbrojnych na funkcjonariuszy MO (AIPN Bi, 047/13, t. 4, k. 8); uprowadzenie 14 V 1945 r. szer. Jana Kisiela i szer. Adolfa Niewińskiego przez uzbrojoną grupę podczas ataku na posterunek MO w Wyszkach (*ibidem*, t. 5, k. 10). O przestępczości wśród funkcjonariuszy MBP zob. m.in. J. Bednarek, *Przestępczość wśród funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa w latach 1946–1950 w ocenie Biura do spraw Funkcjonariuszy MBP*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, t. 1, s. 141–207.

³⁶ Za przykład dezercji z powodu strachu może służyć ucieczka funkcjonariuszy posterunku MO w Drohiczynie, po tym jak trafiła do nich pogłoska o zastąpieniu ich nowymi pracownikami oraz planach wywiezienia ich do Białegostoku (AIPN Bi, 047/13, t. 2, k. 4); dwóch milicjantów KP MO w Bielsku Podlaskim zdezerterowało z powodu aresztowań przeprowadzonych przez UBP (AIPN Bi, 047/4, t. 2, k. 2).

³⁷ Zob. konsekwencje milicjantów poniesione po udanych akcjach rabunkowych grup zbrojnych, również sprawy dyscyplinarne (AIPN Bi, 047/29, t. 10, s. 7); analiza błędów, jakie zaistniały podczas nieudanej reakcji MO (*ibidem*, t. 9, s. 7).

10 81470

Z-pca Powiatowego Komendanta M.O. Bielsk-Podl. dnia 29.4.1945 roku.
do spraw polityczno-wychowawczych.
w Bielsku-Podlaskim.

Do
Zarządu polityczno-wychowawczego
Przy Wojewódzkiej Komendzie Milicji Ob.
w Białymstoku.

L.dz. 50/45

Meldunek.

Melduję, że dnia 15.4 br. około godziny 14-tej, we wsi Mińszewo, gminy Drodiczyn, w odległości około 200 mtr. od zabudowań mieszkanca tejże wsi Chrołowickiego Gwałtana, na kolonii między wsią Mińszewem a Chudkowicami, miał miejsce następujący wypadek: leżało na polu mce po wojnie pocisków artyleryjskich, którymi nie interesowały się władze wojskowe, ani też ludność cywilna, natomiast dzieci oddaliły się z pod opieki rodziców i zaczęły rozbiierać te pociski, w następstwie czego jeden z tychże pocisków rozszedł się, wskutek czego zostało 7 dzieci zabitych na miejscu a 2 ciężko rannych, którzy w drodze do szpitala zmarli, a mianowicie: Mińszek Antoni urodz. w 1937 r. Zagabin Eugeniusz, ur. w 1937 r. Rykało Stanisław ur.1936 r. Kisielewski Krzysztof ur.1933 r. Janus Stanisław ur.1932 r. Szczerbicki Tadeusz ur.1935 r. Ustjanowicz Kazimierz, ur.1934 r. Czaplicki Zbigniew, urodz.1934 r. Ustjanowicz Tadeusz, ur.1934 r.

Zarządzone wymienionych dzieci zabrał rodzicom i pochować. Dochodzenie w toku. Dochodzenie prowadzi Post. M.O. Drodiczyn.

Dnia 24.4 br. zostali wysłani do wsi Sypnie Nowe i Sypnie Stare, 2 Miliojantów z Posterunku M.O. Grodzisk, w sprawach szańcowych, w sprawie wywozu drzewa z lasu, gdzie powracając do domu t.j. do Grodziska, koło wsi Gsaje w lesie zostali zaatakowani przez bandę A.K. składającą się około 30 osób, którzy byli uzbrojeni w automaty pistolety, oraz granaty ręczne, gdzie wym. funkcj. zostali rozmandurowani i rozbrojeni.

Kapr. Kondrackiemu Dominikowi zostało zabrane umundurowanie i kbk. Nr.4392 i został sam zatrzymany przez nich, gdyż przyjął afiszę rozplakotwaną przez bandę w Drodiczynie, natomiast eser. Wiekło Stanisławowi, zabrano umundurowanie i kbk Nr.6141, którego po przetrzymaniu do wieczora kasano iść na Posterunek M.O. Poczgu za bandę Posterunek M.O. nie zarządzał z powodu małego stanu ludzi na Posterunku M.O. Doch. w toku.

Dnia 28.4 br. patrol z posterunku M.O. Boćki, będąc w patroli, po kolonjach Bystre, gm.Boćki, w sprawach szańcowych, w krawkach zauważono dym, czując się podejrzliwym wymieniona patrol podejrzliwie, zauważono, że ob. Bach Jan, miesz. wsi Chrenibory, pędzi samogon, wymieniony zaczął wystrzelać w kierunku lasu wsi Siebiatyno i Lubiejek, po trzykrotnym wykrzyku "stój" i wystrzale do góry, wymieniony zaczął jeszcze prędszej uciekać, po kilkakrotnym wystrzale do niego został na miejscu zabity.

Szczególony raport w najbliższym czasie zostanie nadesłany przez Posterunek M.O. w Boćkach. Dochodzenie w toku.

Dnia 27.4 br. o godz.17-tej min.30, szeregów wojsk Arm.Czerwonej, wiozący wodę Nr.62114 jadąc w Bielsku-Podl. przez ul.Łankową, przed domem Nr.57, przez nieostrożność zabił na miejscu Bryłowa Igonę, chłopką lat 4 i pół, zam. w Bielsku, przy ul.Łankowej Nr.66. Dochodzenie w toku.

Dnia 28.4 br. o godz.0.30 do m.Łyżak przybyła banda około 50 osób, uzbrojona w automaty, A.K. i pistolety, oraz granaty ręczne, gdzie po

Meldunek zastępcy komendanta powiatowego MO do spraw polityczno-wychowawczych w Bielsku Podlaskim, 29 IV 1945 r. AIPN Bi, 047/13, t. 4

9

wtargnięciu się do Zarządu Głównego zrabowano w kasy 50.000 złotych, na co posostawili pokwitownie, pokwitował kpt. Olsz, następnie udali się do sekretarza Zarządu Głównego gdzie zrabowali około 37 kg. kiełbasy, poczem udali się do Posterunku M.O. wartownik alarmowy zauważył, że po nawoianiu stój kto idzie, banda otworzyła ogień automatyczny, wartownik padając na ziemię zaczął tucać granaty, poczem gdy milicja otworzyła ogień, banda natychmiast musiała wycofać się w nieznionym kierunku. Walka trwała około 15 minut. Zarządzono przez Powiatową Komendę M.O. wystawić patrole i wzmożyć Posterunek alarmowy.

Z-pca Powiatowego Komendanta Milicji Ob.
do spraw polityczno-uchowawczych.

Matyszewski

/-/ Matyszewski J. st. sierż.

ZASÓB ARCHIWALNY

W zainteresowaniu MO pozostawała aktywność oddziałów zbrojnych na terenie powiatu Bielsk Podlaski. Komendzie wojewódzkiej meldowano o napadach rabunkowych, których celem – oprócz posterunków MO – były placówki spółdzielni rolniczo-handlowych, „Samopomocy Chłopskiej”, „Społem” oraz urzędów pocztowych, zarządów gmin czy nadleśnictwa³⁸. Należy tu jednak odróżnić akcje ekspropriacyjne oddziałów podziemia niepodległościowego od ataków grup przestępczych. W aktach podział ten został zatarty, co może wynikać z celowego działania organów ścigania, które zamazywały granicę pomiędzy działalnością niepodległościową a rabunkową. Innym utrudnieniem w interpretacji motywów działania sprawców było podawanie się przestępców za członków podziemnych organizacji zbrojnych czy dokonywanie napadów w mundurach Wojska Polskiego. Także PUBP w Bielsku Podlaskim organizował bojówki PPR, które rabowały i mordowały ludność cywilną, celowo podając się za żołnierzy AK, WiN, NSZ, NZW. Działania te były skierowane przeciwko partyzantom, których później obciążano odpowiedzialnością za wspomniane czyny. Takie postępowanie wpływało na umacnianie i rozpowszechnianie negatywnego wizerunku grup antykomunistycznych, czego konsekwencje widoczne są także obecnie³⁹.

Meldunki dotyczące ataków na siedziby organizacji i instytucji państwowych, społecznych oraz posterunki MO miały swój schemat. Ważne było wydobycie od świadków jak najwięcej danych o tych akcjach w celu przekazania ich do wykorzystania przez PUBP w Bielsku Podlaskim i KW MO w Białymstoku. Oprócz podstawowych informacji na temat czasu i okoliczności zdarzenia istotne było określenie stanu liczebnego grupy atakującej, rodzaju posiadanego przez nią uzbrojenia, ubioru (czy osoby te były ubrane w odzież cywilną, czy w ubiór wojskowy lub milicyjny), sposobu przemieszczania się (czy używali do tego pojazdów mechanicznych, furmanek lub poruszali się pieszo), charakteru przestępstwa (polityczno-rabunkowy, rabunkowy), przynależności do struktur podziemia niepodległościowego. Ponadto ważne były próby wskazania miejsca ich koncentracji, dyslokacji oraz ustalenie, czy istniała współpraca z miejscową ludnością i w jakim stopniu. Na koniec umieszczano informacje o tym, dokąd grupa udała się po zakończeniu akcji oraz jakie działania podjęto ze strony MO lub innych jednostek aparatu bezpieczeństwa⁴⁰.

KP MO przesyłała do PUBP w Bielsku Podlaskim również meldunki o nastrojach panujących w społeczeństwie, nielegalnym posiadaniu broni, ujawnieniach osób zaangażowanych w działalność grup podziemia, morderstwach, rabunkach oraz innych szczególnych sytuacjach, w których pojawiły się ofiary śmiertelne. Zakres tych ostatnich zdarzeń był bardzo rozległy, ponieważ z jednej strony dotyczył utraty życia w sytuacjach, na których ryzyko żołnierze i funkcjonariusze byli narażeni

³⁸ AIPN Bi, 047/13, t. 4, Meldunek o ataku na posterunek MO, siedzibę gminy i spółdzielni w Miłojczycach, 23 IV 1945 r., k. 11.

³⁹ Por. B. Pietruczuk, *Księga hańby*, Białystok 2006. Przykładowa działalność band rabunkowych w Brańsku i okolicach w 1945 r. została przedstawiona przez Zbigniewa Romaniuka (*Brańsk i okolice w latach 1939–1953. Reminiscencje zdarzeń [w:] Ziemia brańska*, t. IV, red. Z. Romaniuk, Brańsk 1995, s. 20–22).

⁴⁰ AIPN Bi, 047/13, t. 1–12, Meldunki KP MO w Bielsku Podlaskim dotyczące wydarzeń z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1945 r.; AIPN Bi, 047/29, t. 1–12, Meldunki KP MO w Bielsku Podlaskim dotyczące wydarzeń z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1946 r.

codziennie w trakcie obchodzenia się z bronią, np. do tragedii mogły doprowadzić niekontrolowane wystrzały, po wypadki tak niecodzienne jak śmierć w wyniku rzuconej w drzewo miny. To właśnie w przypadku tych spraw ujawniała się bliska współpraca jednostek MO i UBP. Pojedyncze meldunki świadczą również o współdziałaniu w tych kwestiach z formacjami NKWD, oddziałem wojsk lotniczych i kompanią aprowizacyjną⁴¹.

Ostatnią grupą tematyczną meldunków są inne zdarzenia szczególne bądź pomniejsze działania porządkowe, w tym meldunki o prowadzeniu postępowania przygotowawczego. Na przykład meldowana była ucieczka więźniów z aresztu KP MO w Bielsku Podlaskim, interwencje w sprawie wywozu drzewa z lasu czy kradzież trzech par butów. Meldunki z postępowania przygotowawczego dotyczyły przeprowadzania rewizji u osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa (np. rabunku i usiłowania zabójstwa). O tych wydarzeniach i czynnościach powiadamiano prokuratora Sądu Okręgowego w Białymstoku i Sąd Grodzki w Bielsku Podlaskim⁴².

Materiały archiwalne, w których znalazły się meldunki, zawierają również sprawozdania z opisanych zdarzeń oraz dokumentację postępowań przygotowawczych prowadzonych w sprawach raportowanych przestępstw. Do tego typu akt zaliczają się: protokoły przesłuchań, oględzin miejsca wypadku, przyjęcia zgłoszenia o popełnieniu przestępstwa, opisy przeprowadzonych operacji, raporty wstępne, podsumowania dochodzeń, wyjaśnienia „w ślad za telefonogramem”, odpowiedzi na pisma, wnioski o zapomogi rodzin zmarłych funkcjonariuszy, raporty komendantów posterunków do KP MO w Bielsku Podlaskim, raporty funkcjonariuszy na temat ich zachowania w trakcie ataku grup zbrojnych na posterunki lub zdarzeń, w których odnotowano ofiary śmiertelne⁴³.

Innym materiałem archiwalnym współlistniejącym z meldunkami są sprawozdania z przeprowadzonych dochodzeń. Zawierają one szersze wyjaśnienia spraw przekazywanych w meldunkach, wnioski ze śledztwa, wskazanie winnych oraz wzmiankę o dalszym przekazaniu sprawy (najczęściej była ona kierowana do prokuratora Sądu Okręgowego w Białymstoku). Gdy sprawozdanie dotyczyło np. zabójstwa, były w nim zawarte dane o tym, kto kogo zabił, z jakiej broni, w jakich okolicznościach. W dokumencie podawano także domniemane motywy działania sprawcy, informacje uzyskane od świadków lub informatorów oraz o dalszym etapie dochodzenia (m.in. czy sprawa nadal się toczy, czy wykryto sprawcę, z jakim skutkiem)⁴⁴.

⁴¹ AIPN Bi, 227/4, Meldunek kierownika Referatu Śledczego KP MO w Bielsku Podlaskim, 6 III 1945 r., s. 35; AIPN Bi, 047/29, t. 11, Meldunek KP MO w Bielsku Podlaskim, listopad 1946 r., s. 20–23; AIPN Bi, 047/13, t. 2, Meldunki dotyczące wydarzeń z terenu powiatu Bielsk Podlaski, luty 1945 r., k. 3; *ibidem*, Meldunek KP MO w Bielsku Podlaskim, 12 II 1945 r., k. 14.

⁴² AIPN Bi, 047/13, t. 3, Meldunek zastępcy komendanta powiatowego MO ds. polityczno-wychowawczych, 10 IV 1945 r., k. 14; *ibidem*, t. 4, Meldunek zastępcy komendanta powiatowego MO ds. polityczno-wychowawczych, 29 IV 1945 r., k. 8; AIPN Bi, 047/29, t. 11, Meldunek KP MO w Bielsku Podlaskim, listopad 1946 r., s. 11.

⁴³ AIPN Bi, 227/4, Meldunki KP MO w Bielsku Podlaskim, 1945 r., s. 46–48, 50, 52, 73, 75, 249–265; AIPN Bi, 047/13, t. 2, Meldunki KP MO w Bielsku Podlaskim, luty 1945 r., k. 18, 20; AIPN Bi, 047/29, t. 9, Meldunek KP MO w Bielsku Podlaskim, wrzesień 1946 r., s. 8; *ibidem*, t. 10, Meldunek KP MO w Bielsku Podlaskim, październik 1946 r., s. 27.

⁴⁴ AIPN Bi, 047/29, t. 10, Sprawozdanie z przeprowadzonego dochodzenia w sprawie ciężkiego uszkodzenia ciała Zygmunta Hryniewickiego, październik 1946 r., s. 25.

W jednostkach archiwalnych z meldunkami KP MO w Bielsku Podlaskim zebrano również materiały dotyczące działalności oddziałów zbrojnych, m.in. ich charakterystyki, ewidencje, teczki obserwacyjne. W tych ostatnich znajduje się szczególnie dużo danych na temat wspomnianych grup i ich członków. Funkcjonariusze gromadzili w nich informacje o działalności poszczególnych oddziałów (zwłaszcza o przeprowadzonych przez nie akcjach), wykorzystanej do ich rozpracowania sieci agenturalno-informacyjnej, planach operacyjnych, przedsięwzięciach i środkach zapobiegawczych zastosowanych przeciwko tym strukturom. W teczkach tych znajdują się ponadto spisy członków oddziałów (ujętych, aresztowanych, zabitych), a także ich charakterystyki⁴⁵. W ostatnich miesiącach 1946 r. pojawiły się odrębne meldunki z danymi na temat ujawniania się członków Zrzeszenia „WiN”⁴⁶.

W niektórych jednostkach archiwalnych, zatytułowanych przez archiwistów jako „Meldunki za...” (tu określony miesiąc), wyżej wspomnianych akt dotyczących postępowań przygotowawczych i innych działań MO jest więcej niż meldunków. Nie wynika to z błędu, lecz z ich specyfiki. Meldunki współlistniały bowiem z dokumentami precyzującymi zagadnienia, których dotyczyły⁴⁷.

Raporty sytuacyjne KP MO w Bielsku Podlaskim za okres 1944–1946 przesyłane do KW MO w Białymstoku

W odróżnieniu od meldunków raporty sytuacyjne miały charakter schematyczny i zbiorczy oraz obejmowały wydarzenia z dwóch tygodni. Podzielone były na dwie części: działania i informacje. Pierwsza zawierała dane liczbowe dotyczące aresztowanych (z wyszczególnieniem powodu ograniczenia swobody), zwolnionych z więzienia, instytucji, do której przekazano zatrzymanych, przesłuchań, rewizji (z uwzględnieniem pozytywnych i negatywnych wyników tej czynności) oraz popełnionych przestępstw. Dodatkowo – przy szczególnych zdarzeniach, np. morderstwach, rabunkach, nieszczęśliwych wypadkach ze skutkiem śmiertelnym – zamieszczano ich krótki opis z informacją o etapie dochodzenia lub wykonywanej czynności (np. pościgu). Druga część zawierała informacje opisowe odnoszące się do działalności grup przestępczych, organizacji podziemia niepodległościowego oraz nastrojów panujących w społeczeństwie⁴⁸.

Raporty sytuacyjne były sporządzane na podstawie danych uzyskanych z podległych posterunków, podpisywane na początku przez komendanta powiatowego, a od marca

⁴⁵ *Ibidem*, Teczka obserwacyjna na grupę „Kreta”, 8 X 1946 r., s. 3–8; *ibidem*, Charakterystyka i ewidencja grup zbrojnych na terenie powiatu Bielsk Podlaski za okres od 10 do 20 X 1946 r., 20 X 1946 r., s. 26.

⁴⁶ *Ibidem*, t. 9, Meldunek z ujawniania się członków WiN, wrzesień 1946 r., s. 5; *ibidem*, t. 11, Meldunek z ujawniania się członków WiN, 3 XII 1946 r., s. 31.

⁴⁷ *Ibidem*, t. 10, Meldunki KP MO w Bielsku Podlaskim, październik 1946 r., *passim*. W tej jednostce archiwalnej znajdują się tylko dwa meldunki, reszta to inne archiwalia wytworzone w trakcie pracy KP MO w Bielsku Podlaskim.

⁴⁸ AIPN Bi, 047/110, t. 1–8, 11–15, Raporty sytuacyjne KP MO w Bielsku Podlaskim z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1945 r.; AIPN Bi, 227/3–4, Raporty sytuacyjne KP MO w Bielsku Podlaskim i posterunków podległych, 1945 r.; AIPN Bi, 047/124, t. 1–7, 9–13, Raporty sytuacyjne KP MO w Bielsku Podlaskim z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1946 r.; AIPN Bi, 227/6, t. 1–2, Meldunki, raporty sytuacyjne i wykazy, 1946 r.

1945 r. również przez kierownika Referatu Śledczego, a następnie wysyłane do Wydziału Śledczego Komendy Wojewódzkiej, gdzie podobnie jak w przypadku meldunków były opracowywane zbiorowe zestawienia z terenu całego województwa i przesyłane do wiadomości wcześniej wspomnianych instytucji.

Od lutego 1945 r. powstawały miesięczne wykazy statystyczne przestępczości na terenie powiatu Bielsk Podlaski, podpisywane przez wyżej wymienionych funkcjonariuszy komendy powiatowej i przekazywane do odpowiednich struktur milicyjnych na szczeblu wojewódzkim. Należy przy tym zwrócić uwagę, że w 1945 r. i na początku 1946 r. w ramach tabelarycznego sprawozdania przestępczości na terenie powiatu bielskiego nie rozróżniano przestępstw (zbrodni, występków) i wykroczeń, zgodnie z zapisami nadal obowiązującego Kodeksu karnego z 1932 r. i prawa o wykroczeniach z tego samego roku. Zmiana w tej kwestii nastąpiła w lutym 1946 r., kiedy zaczęto umieszczać dane na drukowanym formularzu „Wykaz przestępstw zameldowanych Milicji Obywatelskiej”, gdzie przy każdym zagadnieniu podawano artykuł z ww. Kodeksu karnego, na podstawie którego dana osoba została oskarżona⁴⁹.

Warto zauważyć, że w trakcie prowadzonych śledztw (lub do wyjaśnienia sprawy) stosowano areszt prewencyjny. Osoby przetrzymywano w areszcie KP MO w Bielsku Podlaskim, a po przesłuchaniu lub zakończeniu czynności służbowych zwalniano bądź przekazywano do innych jednostek. Najczęściej osoby kierowano do Sądu Grodzkiego w Bielsku Podlaskim, prokuratora okręgowego w Białymstoku i PUBP w Bielsku Podlaskim. Aresztowanych odsyłano również do Prokuratury Garnizonowej Wojska Polskiego w Białymstoku i Rejonowej Komendy Uzupełnień w Bielsku Podlaskim. Powodem osadzenia w areszcie były najczęściej następujące przestępstwa i wykroczenia: zabójstwo, rabunek, napad, kradzież, dezercja, nielegalne posiadanie broni, kłusownictwo, nadużywanie alkoholu, brak dokumentów, ucieczka z aresztu, praca w formacjach policyjnych w czasie okupacji niemieckiej, współpraca z Niemcami, a także niewykonywanie poleceń władz (w tym sołtysa czy starosty). Przykładem ostatniego wykroczenia może być opór 33 osób wobec władz w czasie zdawania kontyngentu⁵⁰.

Czynami karalnymi oraz innymi pozostającymi w zainteresowaniu badanej jednostki, które wyróżniono w raportach sytuacyjnych Komendy Powiatowej MO w Bielsku Podlaskim, były: napady rabunkowe bez broni, ciężkie i lekkie uszkodzenia ciała, samobójstwa, utopienia, kradzieże (z podziałem na: mieszkaniowe, nierogacizny, koni, samochodów i rowerów), czynny i bierny opór wobec władzy, oszustwa, uprowadzenia, względnie zaginięcia osób, fałszerstwa pieniędzy, papierów wartościowych i dokumentów. Raportowano także o pożarach z rozróżnieniem na wynikiłe z podpalenia i będące efektem samozapłonu. Ostatnią grupą były wypadki ogólne, samochodowe, samolotowe i rowerowe.

⁴⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 VII 1932 r. – Kodeks karny (DzU 1932, nr 60, poz. 571); Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 VII 1932 r. – Prawo o wykroczeniach (DzU 1932, nr 60, poz. 572). Por. dwa dokumenty: Wykaz statystyczny przestępczości na terenie powiatu Bielsk Podlaski od 1 do 31 VII 1945 r., sierpień 1945 r. (AIPN Bi, 047/110, t. 7, s. 11) z Wykazem przestępstw zameldowanych Milicji Obywatelskiej od 1 II do 1 III 1946 r., marzec 1946 r. (AIPN Bi, 047/124, t. 2, s. 16).

⁵⁰ AIPN Bi, 227/3, Raport sytuacyjny KP MO w Bielsku Podlaskim od 24 do 31 I 1945 r., 31 I 1945 r., k. 12.

POWIATOWA KOMENDA MILICJI OB.
Wydział Sledczy
w Bielsku-Podl.

Bielsk-Podl. dnia 20.9.1945 roku.

L.dz. 679-2469/45.

Do
Wojewódzkiej Komendy Milicji Ob.
(Wydział Sledczy)

w Białymstoku.

..R a p o r t S y t u a c y j n y..

za czas od dnia 10.9 br. do dnia 20.9 br.

..D z i a l a n i a..

- Ilos aresztowan: Ogolem 42, w tem: za opor władzy 5, za zabojstwo 2, politycznie podejrzanych 4, za zaklucenie spokoju publicznego 5, podejrzanych o kradziez 12, podstralenie 1, niewolnik niemiecki ucieczka z niewoli 1, o nielegalne posiadanie broni 10, o napad rabunkowy z bronia 2.
- Komu przekazano aresztowanych. ogolem: 42, w tem: do U.B.P.w Bielsku-Podl. 5, Wojewodska Komenda M.O.w Białymstoku 2, Zarząd Wziesienia w Białymstoku z polecenia Sadu Grodzkiego 2, Sad Grodzki w Bielsku 8, z wolniono po przeprowadzeniu dochodzenia 15, za nielegalne posiadanie broni z polecenia Woj.Komendanta Mil.Ob. w Białymstoku, do otrzymania decyzji znajduja sie w arescie prewencyjnym 9.
- Ilosc przesluhan: ogolem 98 w roznych sprawach.
- Ilosc rewizji: ogolem 12, w tem z wynikiem pozytywnym 7 z wynikiem negatywnym 5.

...O p i s p r z e s t e p s t w d o k o n a n y c h n a t e r e n i e p o w i a t u : ...

Dnia 4.9 br. z Posterunku M.O. Milejczyce zostala wyslana patrol do maj.Bystry, gm.Milejczyce, w skladzie 1-3, ktorato patrol w drodze powrotnej kolo wsi Bieiki, gm.Milejczyce, zostala obstrzelana przez bande A.K.Milicja mimo silnego kontrataku odstrzelujac sie wycofala sie, bez zadnych nieszczesliwych wypadkow.

Dnia 10.9 br. w m.Bialowiaz, na stacji kolejowej przez wystrzal z karabinu zapalajacya podiskiem w strzechy przez jednego wartownika z O.K. wybuchl pozar, pastwa ktorego spalil sie magazyn, nalezacy do stacji Kolejowej. Pozar zostal natychmiast slobalizowany. Sprawce natychmiast zatrzymano i odstarczozo wrazz zapiskami dochodzenia do Wladz O.K. Dochodzenie w toku.

Dnia 15.9 br. w lesie kolo wsi Werpechy-Stare, gm.Wyzski, znaleziono zwloki zamordowanego mezczyzny, przez nieustalonych sprawcow, jak sie okazalo z przeprowadzonego dochodzenia wymienionego zamordowano z karabinu sowieckiego, nazwiska Daluch Franciszek, urodz.1.4.1923 r. we wsi Smolarnia, gminy Dubno, pow.Dubno, tamze zamieszkal. Po przeprowadzeniu dochodzenia zwloki pochowano na miejscu dokonanej zbrodni. Dochodzenie w toku.

Dnia 19.9 br. we wsi Kosiorki, gminy Ciechanowiec, zostal o godz.22-giej na tle osobistych porachunkow zabity, uderzeniem bagnetem w pierś ob.Gnatowski Kazimierz, zamieszkal w wsi Pelki, gminy Ciechanowiec, przez Koscielansuka Franciszka. Sprawca zabojstwa natychmiast ukryl sie. Poscig i dochodzenie w toku.

Dnia 11.9 br. we wsi Siemienowka, gm.Narewka, zostalo zatrutych w nastepujacych okolicznosciach 3 dzieci ob.Ignaciuka Jana, mieszkanca tejze wsi, Olga, Jan, oraz Bazyl Ignaciukowie. Wymienione dzieci juz od dluzszego czasu chorowaly na swierzbe, ojciec takowych kupil od nieznanomej mu osobniczki, maseci celem zapobiezienia chorobie, po wysmarowaniu dzieci maseci, okazalo sie, ze to byla trucizna. Dzieci po uplywie kilku godzin zmarly. Poscig na nieznanoma osobniczka, ktora sprzedala masec oraz dochodzenie w toku.

Raport sytuacyjny Referatu Śledczego KP MO w Bielsku Podlaskim
za okres od 10 do 20 IX 1945 r. AIPN Bi, 047/110, t. 12

- b) za opór władzy zostało zatrzymanych 5 osobników, których po ukaraniu zwolniono z aresztu.
- c) za zabójstwo zostało zatrzymanych 2 osobników, których po zastosowaniu środka zapobiegawczego przez Sąd Grodzki odesłano do Zarz. Więzienia w B-ku.
- d) politycznie podejrzanych zatrzymano 4 osobników, których po przeprowadzeniu dochodzenia odesłano do Pow. U.B.P. w Bielsku, wraz z zapiskami.
- e) za zakłócenie spokoju publicznego zatrzymano 5 osobników, których po ukaraniu zwolniono z aresztu.
- f) podejrzanych o kradzież zatrzymano 12 osobników, których po przeprowadzeniu dochodzenia przekazano w/g właściwości.
- g) za podstrzelenie i pobicie zostało zatrzymanych 2 funkcjonariuszy M.O. których odesłano do Woj. Kom. M.O. do dyspozycji.
- h) za nielegalne posiadanie broni zostało zatrzymanych 10 osobników, których odesłano do Pow. U.B.P. w Bielsku-Podl. do dyspozycji.
- i) za ucieczkę z niewoli zatrzymano 1 żołnierza niemieckiego, którego przesłano do Pow. U.B.P. w Bielsku-Podl. do dyspozycji.
- j) za napad rabunkowy z bronią zostało zatrzymanych 2 osobników, którzy zostali odesłani w/g właściwości.
- k) popełniono ciężkich uszkodzeń ciała 2 i lekkich 4, sprawcy ujeżdżania w toku.
- l) popełniono kradzieży ogółem 15, w tem: mieszkaniowych 7, nierogacizny i trzody 4, koni 3, innych 1.

.....
Informacje

Nastroj polityczny ludności na terenie powiatu naogół jest dobry, na terenie powiatu grasuje dwie bandy A.K. które w gminach Siemiatycze, Bocki, Grodzisk, Wyszki, Drohiczyzna, swym reakcyjnym działaniem terroryzują ludność miejscową. Bandy składają się z ludności miejscowej i różnych rabuszników, grasują pod pseudonimem jedna "Zygmunt" a druga "Wiktor".-

Kierownik Wydziału Śledczego:

Powiatowy Komendant Milicji Ob.

(-) Worobjew Wł. st. sierż.

(-) Danieluk G. ppor.

Rzeczpospolita Polska
 Komenda Milicji Obywatelskiej
 Wzrost. 1945
 Wydział Śledczy
 L. CZ. 3875-5/45
 2433

Tabela nr 2. Przestępczość na terenie powiatu Bielsk Podlaski od czerwca do grudnia 1945 r. (wybrane zagadnienia)

Zagadnienia		Miesiące							Suma	
		Czerwiec	Lipiec	Sierpień	Wrzesień	Październik	Listopad	Grudzień		
Przestępstwa polityczne		17	18	8	9	–	3	7	62	
Bunt i opór wobec władzy		16	20	10	13	25	14	15	113	
Zakłócenia spokoju publicznego		20	12	22	13	18	11	16	112	
Rabunek – rozbój zwyczajny	Wykryte	–	–	4	13	1	–	1	19	
	Nie	4	5	–	2	5	4	5	25	
Morderstwo – zabójstwo zwyczajne	Wykryte	–	–	1	5	5	5	6	22	
	Nie	7	1	–	2	13	16	9	48	
Morderstwo – zabójstwo rozbójnicze	Wykryte	–	–	1	–	–	–	–	1	
	Nie	–	5	–	–	–	–	–	5	
Uszkodzenia ciała	Wykryte	8	20	39	12	10	8	4	101	
	Nie	–	–	–	2	2	–	–	4	
Kradzieże	Bydła	Wykryte	6	8	8	8	4	–	4	38
		Nie	2	1	4	6	3	3	3	22
	Koni	Wykryte	–	7	11	9	4	1	–	32
		Nie	2	6	18	7	8	2	6	49
	Innego rodzaju bez włamań	Wykryte	10	19	35	30	21	21	30	166
		Nie	7	22	26	25	30	36	25	171
Potajemne gorzelnie		1	–	1	3	3	2	–	10	
Opilstwo		14	12	21	10	21	9	13	100	
Suma	Wszystkich zdarzeń (łącznie z tymi nieujętymi w tabeli)	139	174	228	195	205	156	164	1261	
	Niewykrytych	26	43	50	46	64	65	51	345	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: AIPN Bi, 047/110, t. 6, Wykaz statystyczny przestępczości na terenie powiatu Bielsk Podlaski za okres od 1 do 30 VI 1945 r., 30 VI 1945 r., s. 12; *ibidem*, t. 7, Wykaz statystyczny przestępczości na terenie powiatu Bielsk Podlaski za okres od 1 do 31 VII 1945 r., 31 VII 1945 r., s. 11; *ibidem*, t. 11, Wykaz statystyczny przestępczości na terenie powiatu Bielsk Podlaski za okres od 1 do 31 VIII 1945 r., 1 IX 1945 r., s. 10; *ibidem*, t. 12, Wykaz statystyczny przestępczości na terenie powiatu Bielsk Podlaski za okres od 1 do 30 IX 1945 r., 1 X

1945 r., s. 15; ibidem, t. 13, Wykaz statystyczny przestępczości na terenie powiatu Bielsk Podlaski za okres od 1 do 30 X 1945 r., 30 X 1945 r., s. 14; ibidem, t. 14, Wykaz statystyczny przestępczości na terenie powiatu Bielsk Podlaski za okres od 1 do 30 XI 1945 r., 1 XII 1945 r., s. 14; ibidem, t. 15, Wykaz statystyczny przestępczości na terenie powiatu Bielsk Podlaski za czas od 1 do 31 XII 1945 r., 31 XII 1945 r., s. 15.

Jeśli chodzi o wykroczenia, najczęściej podawano: kradzieże, bunty i opór wobec władzy, zakłócenia spokoju publicznego, uszkodzenia ciała, nadużywanie alkoholu (w raportach określane jako „opilstwo”). W sferze zainteresowania funkcjonariuszy były też przestępstwa i wykroczenia rzadko odnotowywane w raportach: ukrywanie przestępców, fałszerstwo (pieniędzy, papierów wartościowych, dokumentów i dowodów, artykułów spożywczych, np. sprzedaż alkoholu bez zezwoleń jako alkohol koncesjonowany czy nadużycia w wypieku chleba), spędzenie płodu (aborcja), podrzucenie dzieci, kradzież (kasowa z włamaniem, kolejowa z włamaniem, kolejowa bez włamania, samochodów, przewodów telegraficznych i telefonicznych, innego rodzaju z włamaniem), a także zaginięcie osoby, przekupstwo, zabójstwo milicjanta, zdrada główna, inne przestępstwa przeciwko władzy, szpiegostwo, przemyt, włóczęgostwo i żebrania, spekulacja walutą, fałszerstwa pieczęci i innego rodzaju, dzieciobójstwo, stręczenie do nierzędu, przestępstwa na tle seksualnym, inne przestępstwa przeciwko moralności, handel „żywym towarem”, świętokradztwo, oszustwa, wymuszenia, sprzeniewierzenie, paserstwo, lichwa, paskarstwo (czyli sprzedaż brakujących towarów po zawyżonych cenach), hazard karciany, kłusownictwo, przekroczenie przepisów sanitarno-administracyjnych i handlowo-administracyjnych, nieszczęśliwe wypadki, przekroczenie meldunkowe, przywłaszczenia, bigamia, krzywoprzysięstwo.

Incydentalność występowania w powiecie bielskim większości z wyższej przytoczonych czynów karalnych potwierdzają inne źródła KP MO w Bielsku Podlaskim. Wyjątkiem są przewinienia handlowo-administracyjne, które w 1945 r. były jeszcze rzadko ścigane, ale już w 1946 r. pojawił się zdecydowany wzrost ich wykrywalności. Było to podyktowane zaostrzeniem kontroli handlowo-administracyjnej, szczególnie od maja 1946 r., gdy opublikowano Rozkaz nr 174 Komendanta Głównego MO zawierający instrukcję do działań związanych z przewinieniami skarbowymi⁵¹.

Dział „Informacje”, stanowiący kolejną część raportów sytuacyjnych, zawierał dane na temat nastrojów panujących wśród ludności, obcej propagandy, działalności organizacji podziemia niepodległościowego, grup przestępczych czy też sabotażu.

Archiwalia Referatu Polityczno-Wychowawczego KP MO w Bielsku Podlaskim z lat 1945–1946

Na akta Referatu Polityczno-Wychowawczego KP MO w Bielsku Podlaskim składają się raporty, sprawozdania, meldunki, protokoły i wykazy⁵². Istotnymi dokumentami sporządzanymi w omawianym okresie przez ten aparat były raporty sytuacyjne i sprawozdania Referatu Polityczno-Wychowawczego KP MO w Bielsku Podlaskim

⁵¹ AIPN Bi, 047/421, Tymczasowa instrukcja dla Milicji Obywatelskiej dotycząca roli i zakresu działania MO przy ściganiu przestępstw skarbowych, 7 V 1946 r., s. 130–153.

⁵² AIPN Bi, 227/2, Dokumentacja Referatu Polityczno-Wychowawczego KP MO w Bielsku Podlaskim, 1945–1950; AIPN Bi, 047/124, t. 1–7, 9–13, Raporty sytuacyjne KP MO w Bielsku Podlaskim z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1946 r.

Z-ca Powiatowego Komendanta
do spraw Polityczno-Wychowawczych
w Bielsku-Podlaskim
L.dz. 519/45

Bielsk-Podl. dnia 23.2.1945 roku.

Do Poufne.

Zarządu Polityczno-Wychowawczego
przy
Wojewódzkiej Komendzie Milicji Ob.
w Biłymstoku.

268.

Melduję, że dnia 22 lutego 1945 roku, o godz. 15.20 Powiatowa Komenda Milicji Ob. w Bielsku-Podl. otrzymała wiadomość, że w okolicach Boćiek, pow. Bielskiego, znajduje się banda, składająca się około z 25 bandytów.

Staraniem Powiatowej Komendy Milicji Ob. w Bielsku-Podl. był zorganizowany pościg, z pomocą kwaterujących oddziałów lotniczych i N.K.W.D. Na jedną z maszyn siadło 9 funkcj. M.O. w Bielsku-Podl. i przydzieleni z oddziału lotniczego 3-ch krasnarmiejców. W międzyczasie, gdy jedna maszyna udała się do siedziby N.K.W.D. z kierownikiem U.B.P., ppor. Bartuś odjechał z chwilą podania maszyny w kierunku Boćiek, odjeżdżając 3 km. od Bielska, jeden z żołnierzy Armii Czerwonej, począł strzelać z karabinu do naszych Milicjantów. W rezultacie strzelaniny został zabity, szereg. Janke Stanisław, śmiertelnie ranny st, strzelec Wołoszewicz Grzegorz, który o godz. 2-giej, dnia 23 bm. zmarł w szpitalu wojskowym w Bielsku. Ciężko ranni zostali szereg. Kalinowski Aleksander i szereg. Niewiński Józef.

Zabójca korzystając z zamieszania i ciemnej mgły zbiegł. Rannych natychmiast umieszczono w szpitalu Miejskim w Bielsku-Podlaskim.

Akcja przeciw bandzie została zorganizowana dopiero wieczorem dn. 22.2.b.r. o godz. 21-szej, po otrzymaniu seislejszych wiadomości od oddziału Armii Czerwonej, ochraniającego wieżę obserwacyjną w odległości około 800 mtr. skąd od Posterunku M.O. Boćki.

Po przybyciu na miejsce okazało się, że wiadomości są błędne.

Akcja pozostała bez rezultatów.
Z-ca Pow.Kom.M.O. w Bielsku. Pow.KOM.M.O. w Bielsku.

Meldunek o obecności w terenie grupy podziemia niepodległościowego,
23 II 1945 r. AIPN Bi, 047/13, t. 2

skierowane do Wydziału Polityczno-Wychowawczego KW MO w Białymstoku, a także zastępcy komendanta powiatowego ds. polityczno-wychowawczych do jego odpowiednika na szczeblu wojewódzkim. W 1945 r. raporty sytuacyjne były opracowywane za okresy dwutygodniowe, natomiast w 1946 r. przeważały sprawozdania miesięczne.

Raporty sytuacyjne z pracy komórki polityczno-wychowawczej KP MO w Bielsku Podlaskim, przesyłane do Wydziału Polityczno-Wychowawczego KW MO w Białymstoku, mają 19 punktów, w których ujęte są następujące zagadnienia: sytuacja polityczna i nastroje panujące wśród ludności, współpraca z administracją państwową i Urzędem Bezpieczeństwa Publicznego, współdziałanie organów MO z socjalistycznymi partiami politycznymi (m.in. udział milicjantów w życiu politycznym oraz osób partyjnych w działaniach MO), aktywność MO w powiecie (liczba zameldowanych przestępstw, ochrona majątku narodowego, kontrola stanu sanitarnego), stan osobowy KP MO w Bielsku Podlaskim, stopień organizacji i stan sanitarny podległych jej posterunków oraz poziom wyekwipowania i wyszkolenia służących w nich funkcjonariuszy⁵³.

Kluczowe w tych sprawozdaniach były kwestie ściśle związane z działaniami polityczno-wychowawczymi. Są one ujęte w 14 kolejnych punktach, z czego dwa mają odpowiednio 10 i 6 podpunktów. Do zagadnień będących w sferze zainteresowania Referatu Polityczno-Wychowawczego zaliczały się: sytuacja organizacyjna, praca aparatu polityczno-wychowawczego, w tym wykonanie opracowanego przez zwierzchników planu, odbyte szkolenia przez funkcjonariuszy referatu, praca indywidualno-wychowawcza, kursy, pogadanki programowe skierowane do milicjantów, a także dane na temat wieczornych zajęć, gazetek ściennych umieszczanych w posterunkach, działalności świetlic i kółek aktorskich, jak również praca z aktywem w posterunkach MO, który był wsparciem dla zastępcy komendanta powiatowego ds. polityczno-wychowawczych. Następne kwestie dotyczyły pracy funkcjonariuszy referatu, przeprowadzonych odpraw przez zastępców komendantów posterunków ds. polityczno-wychowawczych, ich inspekcji przez instruktora tej komórki z komendy powiatowej, zrealizowanych szkoleń funkcjonariuszy tej jednostki, a także samokształcenia się zastępców komendantów ds. polityczno-wychowawczych w posterunkach gminnych i miejskim. Inne informacje zawarte w tej części sprawozdania dotyczą: stosunków między zastępcą komendanta powiatowego ds. polityczno-wychowawczych i jego odpowiednikami na szczeblu gmin, nastrojów panujących wśród milicjantów, stanu moralnego i dyscypliny funkcjonariuszy, raportów zastępców z poszczególnych placówek terenowych, stanu książek zapisów znajdujących się w tych placówkach. Ostatnie z zagadnień poruszanych w omawianych dokumentach to: przypadki bohaterstwa milicjantów, wyjątkowe osiągnięcia MO w powiecie, działalność aparatu polityczno-wychowawczego w kontekście popularyzacji MO w społeczeństwie oraz inne wypadki nadzwyczajne. Na końcu znalazły się wnioski i propozycje⁵⁴.

Podobną formę i treść miały raporty pisane przez zastępcę komendanta powiatowego ds. polityczno-wychowawczych do zastępcy komendanta ds. polityczno-wychowawczych na szczeblu wojewódzkim. Składają się one z 12 punktów, takich jak: zakres działań MO w powiecie (w tym analiza osób aresztowanych, ochrona majątku narodowego, współpraca z aparatem bezpieczeństwa publicznego w kierunku zwalczania podziemia

⁵³ AIPN Bi, 227/2, Raport sytuacyjny Referatu Polityczno-Wychowawczego KP MO w Bielsku Podlaskim, luty 1945 r., s. 66–67.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 67–68.

niepodległościowego), stan ogólny MO w powiecie (ze szczególnym uwzględnieniem stopnia organizacji posterunków, ich stanu sanitarnego, wyekwipowania, wyżywienia, umundurowania, uzbrojenia, wyszkolenia i zdyscyplinowania funkcjonariuszy), stan organizacyjny aparatu polityczno-wychowawczego, praca polityczno-wychowawcza, praca z pracownikami aparatu polityczno-wychowawczego, działalność milicyjnych sądów koleżeńskich i sądów honorowych, nastroje panujące wśród milicjantów, stan moralny, wypadki nadzwyczajne, udział MO w życiu społeczno-politycznym ludności, nastroje panujące wśród ludności na obszarze powiatu, wnioski ogólne⁵⁵.

Milicja Obywatelska kładła bardzo silny nacisk na kwestię lojalności funkcjonariuszy. Standardowy raport traktujący o nastrojach panujących wśród milicjantów, przekazanych im zaleceniach oraz różnych wykładach z udziałem funkcjonariuszy pisał zastępca komendanta KP MO w Bielsku Podlaskim ds. polityczno-wychowawczych. Dość istotną rolę – oprócz kwestii propagandowych – odgrywał nadzór nad samymi funkcjonariuszami, także nad ich życiem prywatnym. Zakres zainteresowania milicjantami był obszerny – począwszy od ustalenia, czy są żonaci, jakie panują wśród nich nastroje, czy przychylnie odnoszą się do KRN, PPR, po pijaństwo na służbie czy przebyte choroby. Wyniki z tych rozeznań podawano zbiorczo⁵⁶.

Sytuacja posterunków i funkcjonariuszy nie uległa poprawie w 1946 r. W raportach zastępcy komendanta ds. polityczno-wychowawczych powtarza się uwaga o słabym stanie wyżywienia i zaopatrzenia. Na przykład w styczniu stwierdzono, że milicjanci są nastawieni do władzy pozytywnie, ale niedostateczny stan wyżywienia i zaopatrzenia oraz brak możliwości zapewnienia należytych warunków bytu własnym rodzinom wywoływał u nich niechęć do pracy. Funkcjonariusze narzekali również na stresujący charakter służby oraz niebezpieczeństwo utraty życia podczas potyczek z oddziałami podziemia niepodległościowego. Bezpieczeństwo posterunków zagrożonych atakami miały wzmacniać m.in. zasieki i okopy. Dostrzegano także problemy z umundurowaniem, bronią i amunicją, które padały łupem żołnierzy organizacji konspiracyjnych w czasie rozbrajania posterunków⁵⁷.

Zagrożeniem dla organów MO w powiecie bielskim byli funkcjonariusze popierający PSL i grupy podziemia niepodległościowego. Zastępca komendanta powiatowego MO do spraw polityczno-wychowawczych przysyłał do swojego zwierzchnika w komendzie wojewódzkiej raporty specjalne za miesięczny okres zawierające informacje na temat: „reakcyjnej działalności” w szeregach MO, aktywności komórki polityczno-wychowawczej w celu jej ujawnienia i zwalczania, wpływu PSL na milicjantów, ogólnej oceny oddziaływania tej partii i partyzantów na formacje MO, sposobów przeciwstawiania się temu zjawisku, a także dane o aresztowanych za wsparcie środowiska narodowyzwolenczego. Materiały obciążające danych milicjantów były przekazywane do Wydziału Specjalnego KW MO w Białymstoku. Dochodzenia przeciwko tym funkcjonariuszom prowadził również UB⁵⁸.

⁵⁵ *Ibidem*, Dokumentacja Referatu Polityczno-Wychowawczego KP MO w Bielsku Podlaskim, 1945–1950, s. 69–70.

⁵⁶ AIPN Bi, 047/124, t. 2, Raporty sytuacyjne KP MO w Bielsku Podlaskim, marzec 1946 r., k. 5–7; M. Żak, *Powstanie i początki działalności...*, s. 137.

⁵⁷ AIPN Bi, 047/124, t. 1–13, Raporty sytuacyjne KP MO w Bielsku Podlaskim z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1946 r.

⁵⁸ *Ibidem*, t. 13, Raport specjalny Referatu Polityczno-Wychowawczego KP MO w Bielsku Podlaskim za okres od 30 XI do 31 XII 1946 r., 31 XII 1946 r., s. 8. Więcej informacji na temat działalności komórek

Zastępca komendanta KP MO ds. polityczno-wychowawczych nadzorował współpracę funkcjonariuszy MO z partiami politycznymi, administracją publiczną oraz PUBP w Bielsku Podlaskim. Oceniał pracę referatów Śledczego i Służby Zewnętrznej w obrębie własnej komendy. Na przykład w raporcie dotyczącym pierwszej z wymienionych komórek organizacyjnych zamieścił informacje na temat walki z przestępczością i ochrony majątku narodowego. Fragment ten zawierał dane o liczbie wykrytych przestępstw w powiecie w następujących kategoriach: opór wobec władzy, niezdanie kontyngentu, zakłócenie spokoju publicznego, współpraca z Niemcami, uchylanie się od obowiązków wojskowych, nielegalne posiadanie broni, brak dokumentów, kradzieże oraz niepełnienie warty nocnej. Następnie zostały wymienione posterunki, na terenie działania których przestępstwa były częstsze. W dalszej części raportu wyszczególniono właściwie funkcjonujące ośrodki z komórkami śledczymi oraz te, które zorganizowano w sposób niedostateczny. Według zastępcy komendanta do wykrycia przestępstw przyczynili się również konfidenti. Początkowo, od 15 stycznia do 15 lutego 1946 r., na 140 spraw, które wpłynęły do KP MO w Bielsku Podlaskim, w 70 wykryto sprawców, z czego w 5 przypadkach pomogły informacje od osób określonych w źródle jako „informatorzy”, natomiast w 47 – wiadomości dostarczone przez osoby zakwalifikowane przez MO jako „ludzie zaufani”⁵⁹. W kwietniu wpłynęły 184 sprawy, rozwiązano 110 z nich, a 5 informatorów i 32 osoby zaufane przyczyniło się do pomyślnego zakończenia tylko 7 spraw. W maju było podobnie, natomiast od sierpnia tego roku znacznie rozszerzyła się działalność konfidentów. W grudniu było już 39 informatorów i 83 osoby zaufane wspierające MO w ściganiu przestępstw⁶⁰.

Pracownicy referatu prowadzili zestawienia statystyczne odnośnie do stanu osobowego KP MO. W osobnych rejestrach wpisywano nazwiska milicjantów będących członkami partii. Na dzień 19 marca 1945 r. wśród funkcjonariuszy MO w powiecie Bielsk Podlaski było tylko 18 członków PPR⁶¹. W raporcie sytuacyjnym z maja 1945 r. informowano o śmierci 10 milicjantów, uprowadzeniu 6, zaginięciu 2 i dezercji 20 funkcjonariuszy. Podano również liczbę napadów na posterunki MO. Nie uzupełniono natomiast innych rubryk, których wymagała jednostka nadrzędna, dotyczących liczby zrabowanych karabinów, amunicji, a także zabitych funkcjonariuszy będących członkami PPR oraz zamordowanych lub zaatakowanych cywilów – członków tej partii⁶².

specjalnych w MO zob.: M. Sywula, *Milicja Obywatelska...*, s. 91–92; T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej...*, s. 62; *idem*, *Aparat kontroli wewnętrznej zwalczający przestępczość w Milicji Obywatelskiej (1945–1990)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2018, nr 1, s. 219–242.

⁵⁹ Należy mieć na uwadze, że kategorie osób współpracujących z MO: osoba zaufana i informator, którymi funkcjonariusze KP MO w Bielsku Podlaskim posługiwali się już w 1946 r. – jako kategorie niższego poziomu sieci informacyjnej – zostały wdrożone przez Rozkaz nr 338 Komendanta Głównego MO z 27 VI 1949 r. w sprawie wprowadzenia z dniem 1 VII 1949 r. do użytku służbowego jednostek MO instrukcji o organizacji sieci informacyjnej. Według P. Majera instrukcja z 1949 r. wprowadza nową kategorię – osoby zaufanej (*idem*, *Milicyjna agentura 1944–1957*, „Dzieje Najnowsze” 2005, t. 37, nr 1, s. 52). Używanie tej kategorii przez funkcjonariuszy KP MO w Bielsku Podlaskim w 1946 r. jest interesujące i zachęca do przeprowadzenia dalszej szczegółowej analizy tego zagadnienia.

⁶⁰ AIPN Bi, 047/124, t. 1, Wykaz pracowników Referatu Śledczego KP MO w Bielsku Podlaskim, styczeń–luty 1946 r., k. 4; *ibidem*, t. 4, Wykaz pracowników Referatu Śledczego KP MO w Bielsku Podlaskim, kwiecień 1946 r., k. 2; *ibidem*, t. 5, Wykaz pracowników Referatu Śledczego KP MO w Bielsku Podlaskim, maj 1946 r., k. 3.

⁶¹ *ibidem*, t. 1, Raport sytuacyjny KP MO w Bielsku Podlaskim, styczeń 1945 r., s. 1. Stan osobowy MO w powiecie bielskim 28 II 1945 r. wynosił 250 osób. Zob. AIPN Bi, 045/2058, t. 1, Stan organizacji Milicji Obywatelskiej na terenie powiatu Bielsk Podlaski w latach 1944–1945, 1975 r., k. 4.

⁶² AIPN Bi, 227/2, Zestawienie wypadków nadzwyczajnych, 31 V 1945 r., s. 73–74.

Pracownicy Referatu Polityczno-Wychowawczego sporządzali także wiele wykazów. Na przykład zestawienie sierot po poległych i zmarłych milicjantach zawierało takie dane, jak: imię i nazwisko dziecka, w jakich okolicznościach straciło rodziców, jego wiek, miejsce zamieszkania, wykształcenie, adnotacje o obecności prawnego opiekuna, wzmiankę o krewnych, o posiadanym majątku po rodzicach z dopiskiem, kto go użytkuje. Ostatnia rubryka odnosiła się do ewentualnej decyzji opieki o umieszczeniu wychowanka w Centralnym Domu Dziecka w Sochaczewie, prowadzonym przez KG MO w Warszawie⁶³. Inny rodzaj wykazów dotyczył działalności grup zbrojnych na terenie powiatu Bielsk Podlaski. Podawano w nich nazwę zgrupowania, liczbę członków, ich uzbrojenie, obszar działalności, charakter, czyli wskazanie, do jakiej organizacji podziemia zbrojnego funkcjonariusze MO kwalifikowali dany oddział (inne grupy, które nie zostały zaliczone do struktur partyzantki niepodległościowej, określano jako „terrorystyczne”)⁶⁴.

Zastępca komendanta KP MO w Bielsku Podlaskim ds. polityczno-wychowawczych wydawał również instrukcje dla swoich odpowiedników w posterunkach. Interesujące wytyczne dotyczyły m.in. obchodzenia święta Zmartwychwstania Pańskiego w 1946 r. Zalecano w nich, aby w każdym z posterunków załoga spotkała się na „świętecznym jajku” i powiesiła okolicznościową gazetkę ścienną odnoszącą się do uroczystości. Inne dyrektywy były związane z nacjonalizacją przemysłu i pracą wewnętrzną milicji, m.in. dotyczyły postępowania z bronią i amunicją bądź współpracy MO z prokuratorem Sądu Okręgowego w Białymstoku⁶⁵.

Sprawozdania Referatu Służby Zewnętrznej KP MO w Bielsku Podlaskim

Służba zewnętrzna w komendzie nie miała charakteru priorytetowego, o czym świadczyć może fakt, że w marcu 1946 r. nadal pracowała w niej tylko jedna osoba, która pełniła obowiązki referenta służby zewnętrznej⁶⁶. Zadania i działalność tego referatu szczegółowo określała Tymczasowa instrukcja służby zewnętrznej i nadzoru administracyjnego MO z 1945 r.⁶⁷

W materiałach KP MO w Bielsku Podlaskim zachowały się raporty Referatu Służby Zewnętrznej. Komendę interesowały sprawy organizacyjne posterunków, ogólnie rozumiane bezpieczeństwo (z naciskiem na ochronę milicjantów i posterunków), porządek publiczny, rola MO w zakresie pomocy społecznej, współdziałanie z władzami, społeczeństwem, wyniki szkoleń milicjantów, ochrona obiektów przemysłowych (m.in. fabryki chemicznej w Hajnówce i elektrowni w Bielsku Podlaskim) oraz nadzór nad ruchem drogowym. W tej ostatniej kwestii uznano, że nie ma potrzeby tworzenia oddzielnej sekcji, gdyż ruch drogowy w powiecie bielskim jest znikomy. Przyjęto zatem, że wystarczające będzie podjęcie działań związanych z oznakowaniem dróg i pilnowanie przestrzegania zasad prawostronnego ruchu drogowego.

⁶³ *Ibidem*, Wykazy dzieci sierot po poległych i zmarłych milicjantach, 1945 r., s. 77–79.

⁶⁴ *Ibidem*, Wykaz działalności grup zbrojnych na terenie powiatu Bielsk Podlaski, maj 1946 r., s. 87.

⁶⁵ *Ibidem*, Instrukcje zastępcy komendanta KP MO w Bielsku Podlaskim ds. polityczno-wychowawczych, 1946 r., s. 134–161.

⁶⁶ AIPN Bi, 047/110, t. 9–10, 16–17, Sprawozdania z działalności referenta służby zewnętrznej KP MO Bielsk Podlaski, sierpień–listopad 1945 r.; AIPN Bi, 047/124, t. 1–13, Raporty referenta służby zewnętrznej KP MO w Bielsku Podlaskim z terenu powiatu Bielsk Podlaski, 1946 r.

⁶⁷ AIPN Bi, 047/421, Tymczasowa instrukcja służby zewnętrznej i nadzoru administracyjnego MO, 1945 r., s. 6–39.

Wykaz protokołów karnych i książka wyników służbowych KP MO w Bielsku Podlaskim za 1946 r.

Wykaz protokołów karnych ma formę tabelaryczną. Jego głównym elementem jest dziewięć kolumn zawierających następujące dane: liczba porządkowa, data spisania protokołu karnego, powód sporządzenia tego zapisu, imię i nazwisko oskarżonego, jego miejsce zamieszkania, dane personalne funkcjonariusza, który opracował protokół, liczba dziennika, pod którą zapisano zdarzenie, pod jaką pozycją zeszytu magazynowego wysłano protokół karny i dowody rzeczowe, uwagi⁶⁸. Książka wyników służbowych ma podobną zawartość jak przedstawiony wyżej wykaz. Różnice obejmują tylko część rubryk, z których najważniejsze to: personalia podejrzanych, o co zostali obwinieni, czy nastąpiło zastosowanie środka zapobiegawczego oraz zajęte dowody rzeczowe⁶⁹. Dane zawarte w tych źródłach odpowiadają wskazaniom zarządzeń wydanych w tym czasie przez zwierzchników KP MO w Bielsku Podlaskim⁷⁰.

Funkcjonariusze komendy w Bielsku Podlaskim w 1946 r. przygotowali łącznie 745 protokołów karnych. Dla przejrzystości artykułu powody sporządzenia tych dokumentów zostały ułożone tematycznie w sześć głównych wątków. Pierwszy z nich dotyczy kwestii związanych z alkoholem: wyrób samogonu, posiadanie samogonu, sprzedaż i kupowanie drożdży pod zakwas, sprzedaż wódki niemonopolowej, sprzedaż wódki po zawyżonej cenie, posiadanie aparatury do wyrobu samogonu, brak zapasu wódki w spółdzielni, posiadanie wódki niemonopolowej. Najwięcej z tego grona zapisów dotyczy wyrobu samogonu.

Druga grupa to protokoły karne, które dotyczą tytoniu, a ściślej rzecz ujmując – posiadania surowca tytoniowego, sprzedaży papierosów pochodzenia zagranicznego, posiadania wyrobów tytoniowych obcego pochodzenia, posiadania wyrobów tytoniowych pochodzenia niemonopolowego, nieoddania całkowitego zapasu surowca tytoniowego, posiadania maszynki do krojenia tytoniu, nielegalnych upraw (plantacji) tytoniu, sprzedaży papierosów (tytoniu) po cenie zawyżonej. W czerwcu 1946 r. najwięcej zapisów sporządzono w odniesieniu do nielegalnych plantacji tytoniu. Uprawy te miały od 3 m² do 90 m².

W zakres kolejnego tematu wchodzi sprawy gospodarcze, przemysłowe, administracyjne oraz skarbowe, takie jak: nieposiadanie karty rejestracyjnej do prowadzenia działalności gospodarczej czy handlu, nabycie towarów bez podatku (np. jedna z piekarni w tym czasie uzyskała w ten sposób 17 ton żyta), sprzedaż zapalek po cenie niedozwolonej, pobieranie zawyżonej ceny za towary UNRRA, brak cennika (najwięcej takich zarzutów było w grudniu 1946 r.), zatajenie opłaty stemplowej (najczęściej występuje w okresie od września do października 1946 r.), nieprawidłowości przy wydawaniu lekarstw, nabycie roli po cenie wyższej niż dozwolona, nieoddawanie zboża dla państwa, złe (fałszywe) prowadzenie ksiąg rachunkowych, nieksięgowanie wpływu towarów, zatajenie opłaty, niepłacenie podatków dochodowego i za pracowników.

⁶⁸ AIPN Bi, 227/8, Wykaz spisanych protokołów karnych KP MO w Bielsku Podlaskim, 1946 r.

⁶⁹ AIPN Bi, 227/7, Książka wyników służbowych, 1946 r.

⁷⁰ AIPN Bi, 047/421, Tymczasowa instrukcja służby zewnętrznej, 19 IV 1945 r., s. 6–39; *ibidem*, Tymczasowa instrukcja dla Milicji Obywatelskiej dotycząca roli i zakresu działania MO przy ściganiu przestępstw skarbowych, 7 V 1946 r., s. 130–153; AIPN Bi, 047/725, t. 4, Zarządzenie nr 2 Komendanta Wojewódzkiego Milicji Obywatelskiej w sprawie zwalczania tajnego gorzelnictwa, 30 IX 1946 r., s. 10.

Komenda Powiatowa Milicji Ob. sekcja zewnętrzna w Bielsku-Podl. *W.K. M.O. 2695/45 13. VIII. 45r.* Bielsk-Podl. *data* 10.8.45r.

W Zew. 13 VIII 45
R SPRAWOZDANIE ... *11 1*

z działalności służby zewnętrznej Komendy Powiatowej M.O. w Bielsku za okres od 1.8.45r. do 10.8.45r.

Stan bezpiecz. Natomiast pow. Bielsk-Podl. znajdują się gminy w których są czynne poster. M.O. Bielsk-Podl. Hajnówka, Białowieża, Kleniki, Klukowicze, Mielnik, Siemiatycze, Kleszczewo, Orla.

Woj. 13 VIII 45
data 13 VIII 45

W przeciągu czasu ostatniej dekady na terenie naszego pow. postawiono nowych trzy poster. M.O.

Gminy gdzie nie ma poster. M.O. Brańsk, Ciechanowiec, Drohiczyn Wysoki, Milejczyce, Narewka, Grodzisk-Boćki.

Pluton operacyjny przy Komendzie Powiatowej M.O. w Bielsku-Podl. formuje się z nowych kandydatów którzy przez parę dni wstępli w szeregi M.O.

Na terenie pow. Bielsk-Podl. bez przerwy przeprowadzane są w dalszym ciągu operacje przez oddziały armii sow. z udziałem M.O. i U.B.P. wyniki są dobre dużo broni zostało rozbitych, dużo amunicji zgłosiło się i samowolnie zdali broń przeciwnicy posiadają.

Nastój polityczny na terenie pow. naogół jest dobry grasujące bandy A.K. w większej części zostały już pokonane przez grupy operujące na terenie pow. Sytuacja z każdym dniem na terenie pow. polepsza się.

Opieka społeczna.

Nadzór na opuszczonymi dziećmi jak również nad włączaniem w życie na terenie pow. okazywany jest w jak największej możliwości.

Wyszkol. wojsko.

Wyszkolenie wojskowe w Komendzie Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Bielsku-Podl. przez okres ostatnich dziesięciu dni nie było przeprowadzane z powodu iż pluton został rozformowany a członkowie jego, obsadzono nimi poster. M.O.

Nadzór admin.

Podzielenie poster. na dzielnice.

Bielsk-Podl. jest podzielony na cztery dzielnice, plan miasta znajduje się w sekcji zewnętrznej z okazaniem każdego do mu w Bielsku-Podl. m. Hajnówka posiadająca mieszkańców około 18000 podzielona jest również na cztery dzielnice.

Plan m. Bielska-Podl. i spis dzielnicowych w niedługim czasie zostanie nadesłany do Kom. Woj. M.O. w Białymstoku.

Inne poster. ja w wioskach podziału na dzielnice niema z powodu że znajduje się tam jedna ulica gdzie dzielnicowy pracę swą przeprowadza woryczno.

11000 nadanych mandatów karych.

Mandaty karne dotychczas na terenie pow. nie zostały stosowane z powodu iż sekcja zewnętrzna tutejszej Komendy kilka razy w tej sprawie zwracała się do Starostw Pow. na co starostwo odpowiadało odmownie z powodu iż takowych dotychczas somo nie posiada.

Skolenie dzielnicowych.

Skolenie dzielnicowych przeprowadza się codziennie rano czyli to jest opiekana i jednocześnie każdy dzielnicowy zdaje sprawoz-

ZASÓB ARCHIWALNY

Sprawozdanie z działalności Referatu Służby Wewnętrznej KP MO w Bielsku Podlaskim za okres od 1 do 10 VIII 1945 r., 10 VIII 1945 r. AIPN Bi, 047/110, t. 17

2
Ochrona obiekt. danie z cało dziennej pracy.

Ilość obiektów chronionych przez M.O.
Na terenie naszego pow. obiektów chronionych przez M.O. oprócz
budynków zajmowanych przez M.O. niema innych. Na terenie Bielska
Pódł. obiektów chronione przez M.O. są Starostwo Pow. i mieszka-
nie starosty /warta w nocy/
Ilość obiektów chronionych przez strażę cywilną.
Obiekty chonione przez strażę cywilną, wykaz tych obiektów do-
stał wysłany do Woj. Kom. jak również i personalja wartowników
Broń posiadana przez wartowników cywilnych, posiadają tylko w
Hajnówce przy ochronie fabryki Remiznej 3 K.B. i 100 szt. amun.

Linj. Z-ca Komendanta Pow. M.O.
szel sekcji zewnętrznej

/-/ Matyszewski J. st. sierż.

Komendant Powiatowy M.O.
w Bielsku-Podł.

/-/ Danieluk G. ppor.

Tabela nr 3. Wykaz protokołów karnych KP MO w Bielsku Podlaskim spisanych w 1946 r.

Temat	Styczeń	Luty	Marzec	Kwiecień	Maj	Czerwiec	Lipiec	Sierpień	Wrzesień	Październik	Listopad	Grudzień	Razem	Procent
Alkohol	23	15	8	20	6	2	19	34	32	21	33	27	240	32,1
Tytoń	13	15	13	13	29	90	0	2	3	9	2	2	191	25,6
Gospodarka i sprawy skarbowe	0	3	23	25	40	7	19	4	15	8	25	14	183	24,6
Transakcje dotyczące artykułów spożywczych	13	1	1	5	5	0	12	3	1	5	0	4	50	6,7
Mienie pożydowskie	14	7	7	2	1	1	2	0	0	0	0	0	34	4,6
Posiadanie nielegalnej rzeczy	1	0	0	0	1	0	0	1	3	15	2	2	25	3,4
Pozostałe	6	2	2	2	0	0	0	0	4	2	2	2	22	3
Razem	70	43	54	67	82	100	52	44	58	60	64	51	745	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie: AIPN Bi, 227/8. Wykaz protokołów karnych KP MO w Bielsku Podlaskim, 1946 r.

W kolejnym wątku – transakcje dotyczące artykułów spożywczych – znajdują się następujące zagadnienia: sprzedaż i nabycie soli po cenach niemonopolowych, sprzedaż sacharyny zagranicznej, sprzedaż lekarstw.

Do kategorii spraw odnoszących się do opuszczonego mienia pożydowskiego zakwalifikowano protokoły nielegalnego nabycia domu pożydowskiego, jego rozbierania i samowolnego wyburzenia, a także demontowanie dachu z tego typu nieruchomości.

Grupa zapisów o posiadaniu nielegalnych rzeczy odnosiła się do problemów związanych nie tylko z dysponowaniem przez obywateli porzuconym mieniem poniemieckim, np.: motoru elektrycznego do młócenia zboża, młynka do mielenia zboża, heblarki, motocykla, a nawet dywanu, lecz także z produktami spożywczymi: drożdżami suchymi czeskimi, pieczywem z niedozwolonej mąki.

Stosunkowo niewiele jest protokołów dotyczących następujących zagadnień: posiadanie waluty obcej, kupno i sprzedaż waluty zagranicznej, podrabianie papierów wartościowych „Bałtyk”, nielegalny ubój oraz nadużycia w sprzedaży blachy, nafty, przy budowach czy podczas wypieku chleba.

Rejestr kontroli dochodzeń Referatu Służby Śledczej KP MO w Bielsku Podlaskim w 1946 r.

Tytułowy rejestr kontroli dochodzeń to książka rejestrowa, w której zapisywano prowadzone dochodzenia z podziałem na poszczególne zagadnienia. Dane są ujęte w tabeli zawierającej daty i godziny zameldowania lub otrzymania wiadomości przez KP MO w Bielsku Podlaskim, rozpoczęcia dochodzenia i czynności śledczych przez tę jednostkę oraz czas popełnienia przestępstwa. W następnej rubryce „Rodzaj i teren przestępstwa. Sposób dokonania i ewentualna suma strat” pracownicy Referatu Śledczego przeważnie wprowadzali tylko informacje dotyczące rodzaju przewinienia oraz osoby poszkodowanej⁷¹. Dodatkowo tam, gdzie można było to określić, wpisywano sprawcę złamania prawa oraz sumę strat. Kolejna kolumna nosi tytuł: „Osoby poszkodowane i ich zawód i adres”, ale funkcjonariusze wpisywali w niej dane o niewykryciu sprawcy bądź niustaleniu personaliów osób podejrzanych. W większości przypadków miejsce to pozostaje niewypełnione. Następną komórkę zawiera personalia sprawców lub osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa. Według tytułu powinny być w niej zapisane także dowody winy, klasyfikacje przestępstw, określenie dowodów rzeczowych i strat materialnych, lecz milicjanci nie uzupełniali rejestru o te dane. W ostatniej rubryce ujmowano liczbę osób zatrzymanych i przesłuchanych w sprawie oraz liczbę dokonanych podczas dochodzenia rewizji. Przedstawiono również, w jaki sposób wykryto sprawcę oraz kiedy i dokąd skierowano dochodzenie⁷².

Rejestr ten zaczęto prowadzić w komendzie powiatowej 23 lipca 1946 r. Na uwagi Wydziału Śledczego KW MO w Białymstoku odnoszące się do braku danych sprzed tej daty komendant KP MO w Bielsku Podlaskim i kierownik jej Referatu Śledczego

⁷¹ Przykładowe zapisy z tej rubryki: „Sprawa postrzelenia Paprockiego Antoniego ze wsi Kiersnowo, gm. Brańsk, pow. Bielsk Podlaski”; „Sprawa tragicznej śmierci ob. Sadowskiej Janiny zamieszkałej w osadzie Narewka, pow. Bielsk Podlaski”. Zob. AIPN Bi, 227/10, Kontrola dochodzeń Referatu Służby Śledczej KP MO w Bielsku Podlaskim, 1946 r., s. 41.

⁷² *Ibidem, passim.*

tłumaczyli, że dopiero 20 lipca 1946 r. otrzymali polecenie prowadzenia tej ewidencji i „fikcyjnych danych tutejszy Referat Służby Śledczej zapodać nie może”⁷³.

Zdecydowana większość spraw była kierowana do prokuratora Sądu Okręgowego w Białymstoku, Sądu Grodzkiego i PUBP w Bielsku Podlaskim. Dodatkowo wiele dochodzeń przekazywano do poszczególnych posterunków MO tej komendy celem ich dalszego prowadzenia, czasem także do innych jednostek terenowych MO. Wszyscy wyżej wymienieni odbiorcy stanowią około 93 proc. instytucji, do których trafiały dochodzenia z KP MO w Bielsku Podlaskim w okresie od 23 lipca do 31 grudnia 1946 r.

Pozostałe około 7 proc. stanowią pojedyncze przypadki skierowania spraw do: Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Białymstoku, WUBP w Białymstoku, Wojskowego Sądu Rejonowego w Białymstoku, prokuratora Wojska Polskiego w Białymstoku (jedna sprawa żołnierza została nawet przesłana do prokuratora WP w Warszawie), sędziego śledczego w Łuczanych (Gizycku), Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Bielsku Podlaskim, Dyrekcji Kolei Państwowych w Olsztynie (gdy sprawcami przestępstwa byli pracownicy PKP), Brygady Ochrony Skarbowej (w przypadku osób, które pędziły samogon), starosty powiatu Bielsk Podlaski (przywłaszczenie wozu OSP w Orli przez jednego z jej mieszkańców), Sekcji Dyscyplinarnej i Wydziału Specjalnego KW MO w Białymstoku (sprawa postrzelenia lub zastrzelenia obywatela przez funkcjonariuszy KP MO w Bielsku Podlaskim)⁷⁴.

Zawiadomienia o popełnionych przestępstwach najczęściej były zgłaszane do KP MO w Bielsku Podlaskim przez osoby prywatne, funkcjonariuszy, prokuratora Sądu Okręgowego oraz informatorów. Łącznie od 23 lipca do końca grudnia 1946 r. funkcjonariusze wpisali do książki kontroli dochodzeń 359 spraw (w 54 przypadkach nie wykryto winowajcy). Najczęściej protokołowano kradzieże, wśród których najwięcej było kradzieży koni, a następnie: wozów, rowerów, materiałów budowlanych i przemysłowych (np. drzewa, cegieł), ale też artykułów spożywczych (np. mąki), produktów rolnych (np. owsa), czy inwentarza żywego (np. świń). Istniały też pojedyncze przypadki, kiedy usiłowano dokonać kradzieży lub przetrzymywano skradzione rzeczy.

W rejestrze zapisano 42 zabójstwa. Do tej grupy – wyszczególnionej w wykresie poniżej – zakwalifikowano jeszcze inne zdarzenia z ofiarami śmiertelnymi (było ich 15). Do tych ostatnich należy zaliczyć 6 przypadków, w których osoby poniosły śmierć wskutek nieszczęśliwego wypadku lub poniesionych ran (np. w trakcie próby wyrzucenia granatu do jeziora, w szpitalu, w konsekwencji krwotoku), 4 samobójstwa, 3 wypadki drogowe z ofiarą śmiertelną, 2 utonięcia.

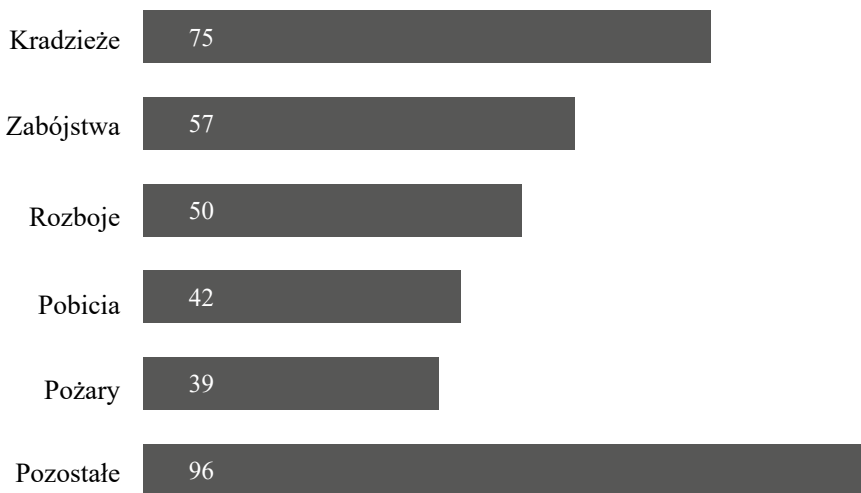
Pod pojęciem „rozboju” rozumiano: napady, rabunki, nakładanie kontrybucji czy rozbrojenie posterunku. Do tej grupy zdarzeń zakwalifikowano również dwa gwałty oraz uprowadzenie instruktorki Ligi Kobiet zamieszkałej w Bielsku Podlaskim. W przypadku 18 rozbojów sprawca nie został wykryty (38,2 proc. wszystkich wpisów). Trzynaście spraw dotyczyło grup zbrojnych, ale w większości z nich (72,2 proc.) sprawcy nie zostali wykryci (ujęci).

⁷³ AIPN Bi, 047/29, t. 8, Meldunki dotyczące wydarzeń z terenu powiatu Bielsk Podlaski, sierpień 1946 r., s. 9.

⁷⁴ AIPN Bi, 227/10, Kontrola dochodzeń Referatu Służby Śledczej KP MO w Bielsku Podlaskim, 1946 r., s. 11, 13, 18, 23, 29, 46.

Odnotowano 26 pobić. W tej kategorii uwzględniono również 9 ciężkich okaleczeń i 7 postrzałów. Inną grupę stanowią pożary i podpalenia. Tylko w kilku sytuacjach funkcjonariusze stwierdzili, że pożar powstał w wyniku uderzenia pioruna lub innego nieszczęśliwego zdarzenia. W większości przypadków podejrzewano, że doszło do podpalenia. Ujęte w rejestrze kontroli dochodzeń pozostałe sprawy dotyczyły: czynności służbowych, przestępstw budowlanych, poszukiwań zaginionych osób, oszustw, nadużyć, a nawet samowolnego zajęcia gruntu i budynku po osobach, które wyjechały do ZSRS, na szkodę Państwowego Urzędu Repatriacyjnego czy też niszczenia słupów pogranicznych we wsi Niemirów.

Zakres czynów karalnych ujętych w kontroli dochodzeń Referatu Służby Śledczej KP MO w Bielsku Podlaskim w 1946 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: AIPN Bi, 227/10, Kontrola dochodzeń Referatu Służby Śledczej KP MO w Bielsku Podlaskim, 1946 r.

Książka telefonogramów KP MO w Bielsku Podlaskim z 1946 r.

Telefonogramy były sposobem przekazywania ważnych informacji, np. dotyczących działalności grup zbrojnych, zbrodni lub przestępstw. Przesyłano je także w celu rozdysponowania polecenia służbowego lub wykonania czynności procesowych⁷⁵.

W omawianym okresie z KP MO w Bielsku Podlaskim wysłano łącznie 52 takie wiadomości, a odebrano 27. W odniesieniu do tej komendy tego typu przekazy wychodziły głównie z Referatu Śledczego. W 1946 r. KW MO w Białymstoku otrzymała 35 telefonogramów z KP MO w Bielsku Podlaskim, natomiast 10 trafiło do prokuratora Sądu Okręgowego w Białymstoku (5 od prokuratora do komendy). Pozostałymi odbiorcami były posterunki MO w Hajnówce i Kleszczelach, PUBP w Bielsku Podlaskim oraz prokurator Sądu Wojskowego w Białymstoku. W sumie dotyczyły one około 70 odrębnych spraw, z czego największa liczba powstała w konsekwencji

⁷⁵ M. Sywula, *Milicja Obywatelska...*, s. 200.

10

Ok. 10.

Telefogram Nr. 23/46 dnia 27.11.46 godz. 19,30

Nadsyła I-szy Komisarjat M.O. w Bielymstoku odbiera Komenda M.O. w Bielsku Podl.

W dniu 26.11.46 r. o godz. 13.30 została skradziona klacza z saniami na szkodę Kowalskiego Feliksa, klacza masei czarnej /karej/ na okrzepie znak odropania z kroczkim ogniem wyzej kolan. Wrazie odnalezienia danej klaczy prosze kierowac do I-go Komisarjatu M.O. w Bielymstoku.

Podpisal. /-/ Konieski Jan kapr. w. Referenta

Odebral /-/ Jakub Grodzki, Bielski sier.

Telefogram w sprawie kradzieży konia nadesłany przez I Komisariat MO w Bielymstoku do KP MO w Bielsku Podlaskim, 27 II 1946 r. AIPN Bi, 227/5

16

Nadsyła: Poster. M.O. Kleszczelce

godz. 4,15

Do Komendy Powiatowej M.O. w Bielsku-Podlaskim

Telefogram Nr. 19/46

Za źródłem poufnych dowiedziatem się, że do wsi Pawlinowo gm. Kleszczelce o godz. 9-ej w dniu 18.III.46r. przybyło 3-ich osobników furą zaprzętą w białego konia, ubrani w kożuchy, uzbrojeni w automaty czechki, Pogatycki, weszli do pierwszego domu od strony Czechów Zabójczych, następnie poszli do sołtysa, u jednego z mieszkańców wsi zabrali 4 000 zł. nałożyli na wieś Pawlinowo kontrybucję w wysokości 30 000 zł./termin zapłaty 16.III. lub 17.III.br./ Wyżej wymienieni odjechali w kierunku gm. Boćki.

Nadaż: Kom. Poster. M.O. Kleszczelce plut. Leonkiewicz K. przyjął: szef. Zdzichowska A.

za zgodność: Komendant Powiatowy M.O. w Bielsku-Podlaskim /-/ Danieluk G.por.

Telefogram w sprawie aktywności grupy zbrojnej we wsi Pawlinowo nadesłany przez posterunek MO w Kleszczelach do KP MO w Bielsku Podlaskim, marzec 1946 r. AIPN Bi, 227/5

działalności grup zbrojnych (23 telefogramy), a 18 przekazów zawierało polecenia wykonania czynności procesowych lub zameldowania o ich przeprowadzeniu. Informacje o zabójstwie przesłano w ten sposób sześć razy, natomiast pięciokrotnie telefogram dotyczył kradzieży koni⁷⁶.

⁷⁶ AIPN Bi, 227/5, Telefogramy KP MO w Bielsku Podlaskim, 1946 r.

Podsumowanie

Analizując archiwalia KP MO w Bielsku Podlaskim zachowane w Oddziałowym Archiwum IPN w Białymstoku, można nie tylko uzyskać informacje na temat powojennej rzeczywistości w jednym z podlaskich powiatów, lecz także odtworzyć zakres działań podejmowanych przez miejscową milicję. Zgodnie z wewnętrznym podziałem zadań Referat Służby Śledczej KP MO odpowiadał za zapewnienie porządku publicznego. Prowadził dochodzenia dotyczące przestępstw, wśród których najcięższymi były morderstwa, rozboje, a także kierował postępowaniami w sprawie kradzieży. Istotne dla niego pozostawało również ściganie wykroczeń w postaci zakłócania porządku lub awantur po nadużyciu alkoholu. Funkcjonariusze referatu wykonywali też zarządzenia władz administracyjnych, m.in. sprawowali pieczę nad oddawaniem kontrybucji oraz pilnowali respektowania zarządzeń gospodarczych i skarbowych. Często uczestniczyli w postępowaniach przygotowawczych, m.in. zbierali dane o przestępstwach i ich sprawcach oraz przekazywali oskarżonych do Sądu Grodzkiego w Bielsku Podlaskim lub prokuratora Sądu Okręgowego w Białymstoku. Bielska KP MO współpracowała także z PUBP w Bielsku Podlaskim, choć nie zawsze przepływ informacji pomiędzy tymi organami był płynny.

Ciekawie prezentuje się spuścizna aktowa po Referacie Polityczno-Wychowawczym. Ujawnia ona szeroką skalę zainteresowania tej komórki organizacyjnej. Dokumentacja jest bowiem bardzo szczegółowa i dotyka wielu aspektów życia prywatnego milicjantów, a także odnosi się do nastrojów panujących wśród miejscowej ludności.

Często dokumenty postępowania przygotowawczego były włączane do akt sądów i prokuratury, inne zaś po pewnym czasie brakowano. Dlatego większość zachowanego obecnie materiału archiwalnego odnoszącego się do omawianej struktury ma charakter sprawozdawczy. Źródła te z kolei nie obrazują w pełni charakteru pracy kancelaryjnej i administracyjnej KP MO w Bielsku Podlaskim.

Jednocześnie należy pamiętać, że w latach 1944–1946 w powiecie bielskim istniały również grupy porządkowe podziemia niepodległościowego, które niekiedy bardziej skutecznie egzekwowały ład publiczny. Wpływ na taką sytuację miały niewątpliwie dwa czynniki. Milicja Obywatelska nie dysponowała w tym czasie funkcjonariuszami z odpowiednim przygotowaniem zawodowym i wykształceniem, aby mogła skutecznie wykrywać sprawców przestępstw. Nie miała też pełnego poparcia miejscowej ludności.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Delegatura w Olsztynie
106/225.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku
045/2058, t. 1; 047/4, t. 1–4; 047/13, t. 1–12; 047/29, t. 1–12; 047/110, t. 1–17; 047/124, t. 1–13; 047/421; 047/705, t. 3; 047/724, t. 4; 047/725, t. 4; 047/820, t. 3; 227/2–5; 227/6, t. 1–2; 227/7–8; 227/10; 227/16; 227/18.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu
083/558, t. 1.

Źródła publikowane

- Powszechny sumaryczny spis ludności z dn. 14 II 1946 r.*, red. S. Szulc, Warszawa 1947.
- Raport komendanta powiatowego MO w Bielsku Podlaskim sierż. pchor. Wacława Prolejki do komendanta wojewódzkiego MO w Białymstoku dotyczący m.in. zajścia w miejscowości Suchowolce, listopad 1944 r.* [w:] *Rok pierwszy. Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w województwie białostockim (sierpień 1944 – lipiec 1945)*, wstęp i red. nauk. B. Bojaryn-Kazberuk, J. Autuchiewicz, wybór i oprac. J. Autuchiewicz, B. Bojaryn-Kazberuk, J. Markiewicz, A. Mioduszevska, K. Olszyńska, J. Wasiluk, Warszawa–Białystok 2021.
- Rozkaz nr 184 Komendanta Głównego MO z dnia 16 VIII 1946 r. w sprawie ustalania zasad odpowiedzialności za stan bezpieczeństwa oraz pracę jednostek MO w terenie* [w:] P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL*, Toruń 2003.

Akty prawne

- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 7 X 1944 r. o Milicji Obywatelskiej (DzU 1944, nr 7, poz. 33).
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 VIII 1944 r. o rozwiązaniu Policji Państwowej (tzw. granatowej policji) (DzU 1944, nr 2, poz. 6).
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 21 VIII 1944 r. o trybie powołania władz administracji ogólnej I i II instancji (DzU 1944, nr 2, poz. 8).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 VII 1932 r. – Kodeks karny (DzU 1932, nr 60, poz. 571).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 VII 1932 r. – Prawo o wykroczeniach (DzU 1932, nr 60, poz. 572).

Opracowania

- Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, red. R. Wnuk, Warszawa–Lublin 2007.
- Bednarek J., *Przestępczość wśród funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa w latach 1946–1950 w ocenie Biura do spraw Funkcjonariuszy MBP*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, t. 1.
- Charczuk W., *Dokumentacja UBP, MO, KBW, WP w latach 1944–1954 jako przykład sowytyzacji biurokracji* [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 2, red. A. Górak, D. Magiera, Lublin–Siedlce 2009.
- Danilecki T., Zwolski M., *Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Bielsku Podlaskim (1944–1956)*, Białystok 2008.
- Dziki T., *Podziały administracyjne Polski w latach 1944–1998. Z badań nad ustrojem ziem polskich w XIX i XX w.*, „Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość” 2013, t. 10.
- Eberhardt P., *Formowanie się polskiej granicy wschodniej po II wojnie światowej*, „Dzieje Najnowsze” 2018, t. 50, nr 2.
- Filip K., *Milicja Obywatelska w Sopocie w latach 1945–1949*, Gdańsk 2011.
- Filip K., *Powstanie i początki działalności Milicji Obywatelskiej w powiecie starogardzkim*, „Rydwan” 2012, nr 7.
- Grodzki J., *Zabezpieczenie socjalizmu – KP MO w Bielsku Podlaskim w latach 1944–1945* [w:] *Juchnowieckie szepto o historii*, t. 3, red. J. Dobrzyński, Juchnowiec Kościelny 2018.
- Jakubowski Z., *Milicja Obywatelska 1944–1948*, Warszawa 1988.

- Krystians P., *Organizowanie Milicji Obywatelskiej na ziemi lubuskiej (marzec–lipiec 1945 r.)*, „In Gremio. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką” 2011, t. 5.
- Majer P., *Milicja Obywatelska 1944–1957: geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004.
- Majer P., *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL*, Toruń 2003.
- Majer P., *Milicyjna agentura 1944–1957*, „Dzieje Najnowsze” 2005, t. 37, nr 1.
- Majer P., *Model Milicji Obywatelskiej realizowany w latach 1944–1990* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, t. 1, red. A. Szymaniak, W. Ciepiela, Poznań 2008.
- Pączek T., *Aparat kontroli wewnętrznej zwalczający przestępczość w Milicji Obywatelskiej (1945–1990)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2018, nr 1.
- Pączek T., *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1954*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2009, nr 1.
- Płotek M., *Pierwsze lata funkcjonowania Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Nidzicy* [w:] *225 lat policji w Polsce. Geneza i ewolucja policji*, red. P. Majer, M. Seroka, Olsztyn 2017.
- Pietruczuk B., *Księga hańby*, Białystok 2006.
- Romaniuk Z., *Brańsk i okolice w latach 1939–1953. Reminiscencje zdarzeń* [w:] *Ziemia brańska*, t. IV, red. Z. Romaniuk, Brańsk 1995.
- Sywuła M., *Milicja Obywatelska w województwie gdańskim 1945–1949*, Gdańsk–Warszawa 2020.
- Zarys działań podziemia niepodległościowego na terenie powiatu bielskiego w okresie od lipca 1944 do grudnia 1945 r.* [w:] *Bielsk Podlaski. Studia i materiały do dziejów miasta*, red. Z. Romaniuk, Bielsk Podlaski 1999.
- Żak M., *Powstanie i początki działalności Milicji Obywatelskiej na Dolnym Śląsku w 1945 roku (w świetle dokumentacji Komendy Wojewódzkiej MO we Wrocławiu)*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2016, nr 2.

Strony internetowe

- Archiwum Map Wojskowego Instytutu Geograficznego. Mapa Polski, 1945*, <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=1763955> (dostęp 1 VI 2021 r.).

STRESZCZENIE

Archiwalia odnoszące się do Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Bielsku Podlaskim, które przechowywane są w Oddziałowym Archiwum IPN w Białymstoku, w większości przypadków to materiały sprawozdawcze Referatu Służby Śledczej i komórki organizacyjnej zajmującej się pracą polityczno-wychowawczą. Wśród dokumentów dominują raporty, meldunki, sprawozdania i telefonogramy.

Celem niniejszego opracowania jest omówienie struktury i zawartości pozostałości aktowej KP MO w Bielsku Podlaskim w początkowym okresie jej funkcjonowania (1944–1946). Na tym tle przedstawiono także główne obszary aktywności komendy. Szczegółowa analiza dokumentów umożliwiła prezentację całego spektrum prowadzonej przez nią działalności, w tym tej związanej z ochroną porządku publicznego oraz wykrywaniem przestępstw i wykroczeń, jak również zwalczaniem podziemia niepodległościowego. Wskazano również te jednostki administracji publicznej, aparatu bezpieczeństwa publicznego i formacji wojskowych, z którymi milicja współpracowała bądź pod wpływem których pozostawała.

Słowa kluczowe: Milicja Obywatelska, Komenda Powiatowa Milicji Obywatelskiej w Bielsku Podlaskim, powiat bielski, Bielsk Podlaski, archiwalia Milicji Obywatelskiej, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej.

ABSTRACT

Archival materials relating to the Citizens' Militia Poviats Headquarters (Komenda Powiatowa Milicji Obywatelskiej, KP MO) in Bielsk Podlaski, which are stored at the IPN Branch Archive in Białystok, are for the most part reporting or briefing materials of the Investigative Services Department (Referat Służby Śledczej) and the organizational unit dealing with political-educational [ideological] work. Predominant among the documents are various types of reports and telephonograms [telephone dispatches].

The purpose of this paper is to discuss the structure and content of the KP MO file remnant in the Bielsk Podlaski poviats from the early period of its functioning (1944–1946). The main areas of activity at the police headquarters are also presented against this background. A detailed analysis of the documents has made it possible to present the entire spectrum of its activities, including those related to the protection of public order and the detection of crimes and offenses, as well as the fight against the independence underground. Also shown are those units of public administration, the public security apparatus and military formations with which the militia cooperated or under whose influence it remained.

Keywords: Citizens' Militia, Citizens' Militia Poviats Headquarters in Bielsk Podlaski, Bielsk poviats, Bielsk Podlaski, Citizens' Militia archival materials, Archive of the Institute of National Remembrance.